

अंक पहिला

नोव्हेंबर २०१०

आपले राजभवन

राजभवनचे अंतर्गत प्रकाशन

आपले राजभवन

राजभवनचे अंतर्गत प्रकाशन

- आमचे प्रेरणास्थान:
महामहिम श्री के. शंकरनारायणन्
महाराष्ट्राचे राज्यपाल
- प्रमुख संपादकीय सल्लागार:
श्रीकांत देशपांडे
मा. राज्यपालांचे सचिव
- मार्गदर्शक:
विकास चन्द्र रस्तोगी
मा. राज्यपालांचे सहसचिव
- संपादक:
उमेश काशीकर
जनसंपर्क अधिकारी
- सहाय्यक:
जयेश ठाकूर
सुबोध कोलाबकर
- आतील छायाचित्रे:
पराग फोटोज्

प्रास्ताविक	२
अभिप्राय - राज्यपाल के. शंकरनारायणन्	३
राजभवनातील प्रशासकीय सुधारणा - श्रीकांत देशपांडे	४
आता लक्ष्य राजभवन आयएसओ प्रमाणित करण्याचे - विकास चंद्र रस्तोगी	६
They left their footprints on the history of Raj Bhavan - Ulhas Munagekar	७
नागपूर राजभवनातील ते आठ महिने - रमेश येवले	९
असे होते राजभवन ! - विलास रामचंद्र मोरे	१२
वैधानिक विकास मंडळ - एक वरदान - सुबोध कोलाबकर	१५
स्त्री मुक्ती चळवळ - अर्चना प्रसाद गायकवाड	१७
तक्रारी / सूचना	१८
मा. राज्यपालांचा ७८ वा वाढदिवस - छायाचित्रे	१९
राजभवनातील वृक्षारोपण - छायाचित्रे	२०
राजभवनमध्ये पल्स पोलिओ लसीकरण मोहिमेचा शुभारंभ - छायाचित्रे	२१
आय ए एस् परिक्षा मार्गदर्शन शिबिराचा आढावा	२२
आरोग्य :	
माझा प्रत्ययकारी हृदयरोग - प्रदीप शेट्टी	२४
डॉक्टरांचा सल्ला - डॉ. आर. ए. चव्हाण	२५
आरोग्याची काळजी.. कळतयं पण वळत नाही - सुरेश गोडा	२६
कला व संस्कृती :	
राजभवन 'जल्लोष' च्या आठवणींचा अल्बम्	२७
कलागुणांना प्रोत्साहन देणारे राजभवन - अश्विनी अमोल चिंदरकर	२९
My Raj Bhavan - Ruchika Raju Vanarse	३०
विविधतमध्ये एकता - शुभम् शैलेंद्र बेंद्रे	३१
लहानपणीचं राजभवन - विनायक वसंत बाणे	३२
राजभवनातील साकळाई देवी - छायाचित्रे	३४
राजभवन येथील सार्वजनिक उत्सव	३६
कविता	३८

'आपले राजभवन' साठी लेख पाठविण्याचा पत्ता:

जनसंपर्क कार्यालय

राजभवन, मुंबई - ४०० ०३५

दूरध्वनी : २३६७ ००९८

ईमेल : prokashikar@gmail.com

प्रास्ताविक

दीपावलीच्या मंगलमय सुरुवातीलाच 'आपले राजभवन' या नियतकालिकाचा पहिला अंक आपल्या हाती देताना आम्हाला अत्यंत आनंद होत आहे.

राजभवन परिसरातील सर्व सदस्यांशी, मग तो कर्मचारी असो, अधिकारी असो, सार्वजनिक बांधकाम विभागाचा कर्मचारी असो वा पोलीस दलाचा जवान असो किंवा वरील सर्वांच्या कुटुंबातील सदस्य असो - एकाच वेळी संवाद साधण्यासाठी 'आपले राजभवन' हे उत्तम व्यासपीठ ठरेल या विश्वासातून हे नियतकालिक सुरु करण्यात येत आहे.

या नियतकालिकातून वरिष्ठ अधिकारी जसे आपले विचार मांडू शकतील तसेच कर्मचारी किंवा कुटुंबिय देखिल कार्यालयाला विधायक सूचना करू शकतील. अशाप्रकारे विचारांची देवाण-घेवाण या पत्रिकेच्या माध्यमातून व्हावी अशी हे नियतकालिक सुरु करण्यामागची संकल्पना आहे.

राज्यपाल हे राज्याचे घटनाप्रमुख असतात. राज्य शासन घटनेच्या तत्वानुसार काम करते किंवा कसे हे पाहणे राज्यपालांचे कर्तव्य असते. सांसदीय लोकशाहीमध्ये राजभवनांचे महत्त्व फार मोठे आहे. अशा या सर्वोच्च कार्यालयामध्ये काम करताना राजभवनच्या जबाबदारीचे भान ठेवणे हे प्रत्येक कर्मचारी, अधिकारी व त्यांच्या कुटुंबियांचे कर्तव्य आहे. आपण पाहतोच की, राजभवनमध्ये कुठलीही बरी-वाईट घटना घडली तरीही त्याची सर्वत्र चर्चा होते, मोठी बातमी होते व त्याचा फायदा अथवा नुकसान राजभवनला व पर्यायानी राज्यपालांना होते. यास्तव आपण सर्व या संस्थेचे सेवक आहोत ही जाणीव ठेवून प्रत्येकाने आपले वर्तन सौजन्यपूर्ण व पारदर्शी ठेवले पाहिजे.

राजभवन कार्यालयाची कार्यप्रणाली आंतरराष्ट्रीय मानकानुसार प्रमाणित करून हे कार्यालय अधिक कर्तव्यतत्पर, लोकाभिमुख व पारदर्शी करण्याचा एक महत्त्वकांक्षी प्रकल्प या कार्यालयाने हाती घेतला आहे. या कार्यात आपणां सर्वांना प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष योगदान द्यावयाचे आहे. राज्यपालांचे सहसचिव विकासचंद्र रस्तोगी यांनी आपल्या लेखातून उपरोक्त विषयावर अधिक प्रकाश टाकला आहे.

'आपले राजभवन' हे केवळ कार्यालयाच्याच विषयांना समर्पित नियतकालिक नसून यात आपल्यातील अनेक मुला-मुलींनी व गृहिणींनी आपले योगदान दिले आहे, ही मोठी आनंदाची बाब आहे. बाल व युवा कलाकारांनी स्वतः काढलेली चित्रे पाठवून आमचा उत्साह वाढविला.

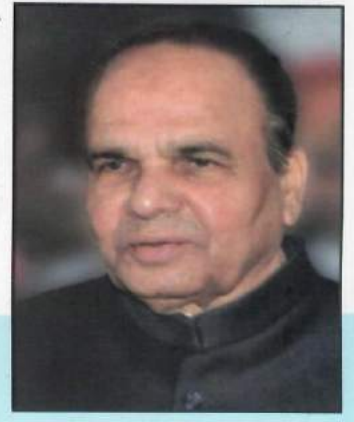
राजभवनातील माजी कर्मचारी, अधिकारी व त्यांचे कुटुंबिय देखिल 'आपले राजभवन' साठी आठवणीपर लेख पाठवू शकतात. आपणा सर्वांकडून 'आपले राजभवन'ला उत्तरोत्तर वाढता प्रतिसाद मिळेल अशी आशा आहे.

दीपावली व नववर्षासाठी आपणा सर्वांना मनःपूर्वक शुभेच्छा !

अभिप्राय

के. शंकरनारायणन्
महाराष्ट्राचे राज्यपाल

‘आपले राजभवन’ हे राजभवन परिवाराचे नियतकालीक प्रसिध्द होत असल्याचे समजून आनंद वाटला.

माझी संपूर्ण हयात राजकरणात गेली आहे. गेल्या साडेतीन वर्षांपासून मात्र मी राज्यपाल पदाची घटनात्मक जबाबदारी पार पाडीत आहे.

फेब्रुवारी २००७ मध्ये प्रथम नागालँडच्या राज्यपाल पदावर माझी नियुक्ती झाली. त्यानंतर आसाम, अरुणाचल प्रदेश व झारखंड या ठिकाणीदेखिल मी राज्यपाल म्हणून काम केले. थोडक्यात मुंबई हे माझे पाचवे राजभवन आहे.

प्रत्येकच राजभवनचे काही न काही वैशिष्ट्य आहे. परंतु मुंबई येथील महाराष्ट्राचे राजभवन सर्वाधिक सुंदर आणि नयनरम्य ठिकाणी वसले आहे असे मला वाटते. नुकतीच मी नागपूर राजभवनला धावती भेट दिली. त्याठिकाणी जवळ-जवळ ३० हेक्टर जागेवर एक जैव-विविधता उद्यान स्थापन करण्याचे मी ठरविले आहे. जागतिक हवामानात झपट्याने बदल होत असून वाढती लोकसंख्या, वाढते शहरीकरण व प्रचंड वृक्षतोड यामुळे निसर्गाचा समतोल ढळत चालला आहे. आताच निसर्ग रक्षणासाठी आपण काही केले नाही तर अनेक वनस्पती, झाडे तसेच वन्य जीव कायमचे नष्ट होण्याची भीती आहे. यास्तव जैव-विविधता उद्यान निर्माण करून अनेक झाडे-झुडपे, औषधी वनस्पती यांच्या जाती-प्रजाती तेथे जतन करून ठेवाव्या जेणेकरून भावी पिढ्यांना आपल्या देशाची नैसर्गिक संपदा किती विपुल आहे याची कल्पना येईल, ही जैव-विविधता उद्यान स्थापन करण्यामागची तसेच ते जनतेसाठी खुले ठेवण्यामागची संकल्पना आहे.

राजभवन येथे माझा मुक्काम फार मोठा राहणार नसला तरीही या राज्यासाठी, येथील सर्वसामान्य लोकांसाठी, येथील गरीब व कष्टकरी जनतेसाठी मला निश्चितच काही करायचे आहे व मी निश्चितपणे करणार आहे.

आपल्या राजभवनातील कर्मचारी, अधिकारी व त्यांचे कुटुंबिय म्हणजे आपले एक मोठे कुटुंबच आहे, असे माझी पत्नी व मी मानतो. इथे काम करणारे लोक मेहनती व प्रामाणिक असल्याचे आम्हाला विशेषत्वाने जाणवले. येथे अल्यानंतर दोनच महिन्यांनी मराठी नववर्षानिमित्त आयोजित केलेल्या ‘जल्लोष’ या कार्यक्रमाच्या आमच्या आठवणी ताज्या आहेत. त्या कार्यक्रमांमुळे महाराष्ट्राच्या संस्कृतीची झलक तर आम्हाला बघायला मिळालीच, परंतु त्याहीपेक्षा मोठे म्हणजे आपल्या येथील मुले वमुली किती गुणी आहेत हेदेखिल दिसून आले. इथले लोक सुख-दुःखाच्या प्रसंगी एकमेकांना साथ देतात. विविध भाषिक व धार्मिक असूनही एकमेकांचे सण आनंदाने साजरे करताना आम्ही पाहिले आहे. थोडक्यात राजभवन परिवार म्हणजे छोटा भारतच आहे असे आम्हाला वाटते.

‘आपले राजभवन’ या पत्रिकेतून सर्वांनाच एक उत्तम असे व्यासपीठ मिळाले आहे. राजभवन हे राज्याच्या घटनाप्रमुखाचे कार्यालय व निवासस्थान आहे. लोकशाहीमध्ये राजभवनांनी दीपस्तंभासारखे पथदर्शक म्हणून काम करणे अपेक्षित आहे. ही जबाबदारी राज्यपालांसोबतच त्यांचे अधिकारी, कर्मचारी व त्यांचे कुटुंबिय या सर्वांचीच आहे, असे मी मानतो. यास्तव राजभवन अधिकाधिक लोकाभिमुख व्हावे अशी अपेक्षा मी बाळगतो.

सदर पत्रिकेतून विविध विषयांवर चिंतन व्हावे, उदापोह व्हावा असे मला वाटते. त्यासोबतच आपल्यातील कला-गुणांना लोकांसमोर मांडण्यासाठी ‘आपले राजभवन’ एक माध्यम ठरावे. या उपक्रमास मी मनःपूर्वक शुभेच्छा देतो !

श्रीकांत देशपांडे, भा.प्र.से.

राज्यपालांचे सचिव

राजभवनतील प्रशासकीय सुधारणा

—श्रीकांत देशपांडे

राज्यपालांचे सचिव म्हणून नियुक्ती झाल्यावर राजभवनमध्ये माझे 'सेकंड होमकमिंग' झाले. २००० ते २००३ या काळात डॉ. पी. सी. अलेक्झांडर व मोहम्मद फजल राज्यपाल असताना मी वैधानिक विकास मंडळ शाखेत उपसचिव म्हणून काम केले होते. तो काळ माझ्यासाठी शिकण्याचा होता. घटनाप्रमुख या नात्याने राज्यपालांनी २००१ साली राज्यशासनाला जे निदेश दिले त्याचा मसुदा तयार करण्याची मुख्य जबाबदारी माझ्यावर होती. तत्कालीन राज्यपाल डॉ. अलेक्झांडर व सचिव विनेश जयरथ यांच्या मार्गदर्शनाखाली मी त्या ऐतिहासिक निदेशांचा साक्षीदार होतो. राज्यपालांच्या निदेशामुळे विदर्भ व मराठवाड्यासारख्या तुलनात्मकदृष्ट्या विकासात मागे राहिलेल्या विभागांना प्रथमच भरघोस आर्थिक तरतूद मिळाली. या निदेशांमुळे राज्यपाल कार्यालयाचे विकास प्रक्रियेतील महत्व अधोरेखित झाले.

२००८ साली राज्यपाल सचिव पदाचा कार्यभार हाती घेतला तेव्हा मला जुन्या व नव्या राजभवन मध्ये मोठा फरक जाणवला. अधिका-यांच्या बढतीच्या प्रश्नावरून काही कामे कायद्याला बगल देऊन करण्यात आली होती. त्यामुळे रचना व कार्यपद्धतीमध्ये गुंतागुंत होऊन कर्मचारी व अधिका-यांचे व पर्यायाने संस्थेचे मनोर्ध्व खचले होते. त्यामुळे प्रसंगी कठोर निर्णय घेऊन अधिका-यांच्या बढतीच्या बाबतीत झालेली गुंतागुंत सोडवली व प्रशासन सक्षम केले.

प्रत्येक महत्वपूर्ण निर्णय घेताना सर्व कर्मचारी व अधिका-यांना सोबत घेऊन चालल्यास व एकत्रित विचारविनिमय करून निर्णय घेतल्यास प्रत्येकाला निर्णय प्रक्रियेत सहभागी झाल्याचे समाधान मिळते, यावर माझा ठाम विश्वास आहे.

यासाठी मी सर्वप्रथम साप्ताहिक बैठकी नियमितपणे घेण्यास सुरुवात केली. सर्व बैठकींचे कार्यवृत्त तयार करवून त्यावर पुढील बैठकीमध्ये आढावा घेण्यास सुरुवात केली. त्यामुळे प्रत्येकास आपल्या उत्तरदायित्वाची जबाबदारी लक्षात येऊन त्यांची कार्यक्षमता वाढली.

सेवानियम, बढती नियमावली तसेच प्रत्येक अधिकारी-कर्मचा-यांचे मी जॉबचार्ट तयार करविले. त्याचप्रमाणे क्वार्टर्सच्या वाटपामध्ये सुसूत्रता आणली. त्यामुळे मनमानी पद्धतीने क्वार्टर्सचे वाटप बंद झाले. नव्याने निर्माण होत असलेल्या १४ मजली इमारतींमधील घरांचे (क्वार्टर्स) नुकतेच वाटप झाले. त्यामध्ये प्रत्येक कर्मचा-याला विश्वासात घेऊन, त्यांची सेवा ज्येष्ठता विचारात घेऊन अत्यंत पारदर्शीपणाने घरांचे वाटप करण्यात आले.

राजभवन एक अत्यंत प्रतिष्ठीत संस्था असून येथील कर्मचारी व अधिका-यांचे काम व्यक्तीनिरपेक्ष चालले पाहिजे, या मताचा मी आहे. एखाद्या अधिका-याची बदली झाली किंवा नियतवयोमानानुसार तो सेवानिवृत्त झाला तर त्याचे काम थांबायला नको. व्यक्तीपेक्षा संस्था केव्हाही मोठी. याकरिता प्रत्येक अधिका-याला स्वतःच्या विभागाचे काम करू शकणारी कर्मचाऱ्यांची दुसरी फळी तयार करण्याचे मी वेळोवेळी सांगत असतो, जेणेकरून मुख्य अधिकारी सुट्टीवर गेला किंवा बदलून गेला तरीही कामाचा दर्जा न खालावता ते सुरळीतपणे पार पडेल.

राजभवनात नोकरीला लागल्यावर आपल्याला विनासायास बढती मिळते ही भावना मला काढून टाकायची आहे. बढती ही प्रयत्नातून मिळवली पाहिजे. प्रत्येकास त्याच्या योग्यतेनुसार, त्याच्या काम करण्याच्या व करवून घेण्याच्या

हातोटीनुसार पारखले जावे व मगच त्याला बढती देण्यात यावी, असे माझे स्पष्ट मत आहे. याकरिता प्रसंगी बाहेरून अधिका-यांना प्रतिनियुक्तीवर घेण्यात येईल. मात्र योग्यतेशिवाय कुणालाही बढती मिळणार नाही, यासाठी मी आग्रही राहीन.

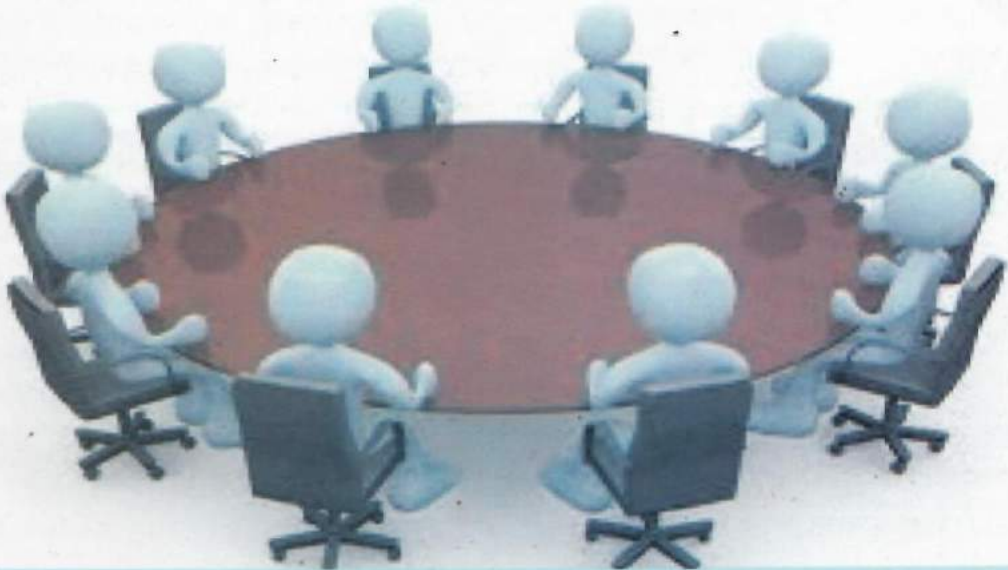
मा. राज्यपालांच्या सूचनेनुसार राजभवनात एक पुराभिलेख विभाग सुरू करण्याचे काम चालू असून लवकरच तो विभाग संशोधक व विद्यार्थ्यांसाठी खुला करण्यात येणार आहे. नागपूर येथील राजभवनात एक 'जैवविविधता उद्यान' निर्माण करण्यात येत असून त्यामुळे झाडे, वनस्पतींच्या अनेक जाती-प्रजातींचे

जतन होणार आहे, हे नमूद करताना मला आनंद वाटतो.

यानंतर राजभवनची कार्यपध्दती आंतरराष्ट्रीय स्टॅन्डर्डनुसार करण्याचे मी प्रस्तावित केले आहे. त्या अंतर्गत प्रत्येक विभागाने आपले गुणवत्ता धोरण ठरवायचे असून त्यानंतर कार्यप्रकारानुसार विस्तृत गुणवत्ता पुस्तिका (Quality Manual) तयार करावयाचे आहे. राजभवनला लोकाभिमुख, संवेदनशील व उत्तरदायी संस्था म्हणून लौकीक मिळवून देण्यासाठी आपणा सर्वांची मला साथ हवी आहे व ती मिळेल अशी मला आशा आहे.

दिनांक २१ मे २०१० रोजी दहशतवादविरोधी दिनानिमित्त राजभवन कर्मचा-यांसमवेत प्रतिज्ञा घेताना मा. राज्यपाल के. शंकरनारायणन् व सचिव श्रीकांत देशपांडे दिसत आहेत.

विकासचंद्र रस्तोगी, भा.प्र.से.
राज्यपालांचे सहसचिव

आता लक्ष्य राजभवन आयएसओ प्रमाणित करण्याचे

-विकासचंद्र रस्तोगी

महाराष्ट्र राजभवन इतर सर्व राजभवनांपेक्षा सुंदर आणि भव्य आहे, यात शंका नाही. प्रशासकीय दृष्टीनेदेखिल राजभवनचा व्याप आणि काम फार मोठे आहे. महाराष्ट्राच्या राजभवनला एक मोठी प्रतिष्ठा लाभली आहे. याचे बऱ्याच अंशीश्रेय राजभवनातील अधिकारी आणि कर्मचारी तसेच त्यांची कर्तव्याप्रती निष्ठा व तत्परतेला जाते.

मुंबई राजभवनातील कार्यपद्धती आणि कामाची गुणवत्ता इतर राजभवनांसाठी नेहमीच पथदर्शक म्हणून राहिली आहे. यास्तव आपल्या राजभवनची कार्यपद्धती आणि गुणवत्ता यामध्ये आणखी वाढ करण्यासाठी तसेच राजभवनाला आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे मानक मिळवून देण्याच्या दृष्टीने एक महत्वाकांक्षी पाउल उचलण्यात येत आहे. सदर मानक म्हणजे ISO ९००१-२००८. हे मानक जगात कुठल्याही संस्थेची गुणवत्ता ओळखण्याचा एक मापदंड आहे. त्यासाठी प्रत्येक कामाचे व्यवस्थित डॉक्युमेंटेशन करणे आणि त्या कामातून होणाऱ्या निष्पत्तीची परिमाणे ठरविणे अपेक्षित आहे.

राजभवनात काम करीत असताना आपण वेगवेगळ्या लोकांना/संस्थांना सेवा पुरवित असतो. उदाहरणार्थ, जनसामान्यांकडून येणारे अर्ज व तक्रारींवर विहित वेळेत कार्यवाही करून त्यांचे समाधान करणे किंवा मा. राज्यपाल महोदयांकडे आलेल्या पाहुण्यांना योग्य त्या सेवा-सुविधा उपलब्ध करून देणे, इत्यादी. आपल्याला वाटेल की या सर्व गोष्टी तर आपण आजदेखिल करीतच आहोत, तर मग ISO ९००१-२००८ मध्ये नवीन काय आहे ? तर त्याचे उत्तर असे की, ISO ९००१-२००८ मानकपद्धतीनुसार आपण देत असलेल्या सेवेचे काही परिमाण स्वतः ठरवून घ्यायचे. असे केल्यामुळे इतरांना आपल्या सेवेचे मुल्यांकन करता येईल.

एकदा सेवेची परिमाणे ठरवली की, त्यानंतर दरवेळेस त्याच दर्जाची सेवा पुरवायची. मात्र असे करीत असताना आपल्या सेवेचा दर्जा कोणत्याही तिसऱ्या व्यक्तीला तपासता यावा यासाठी

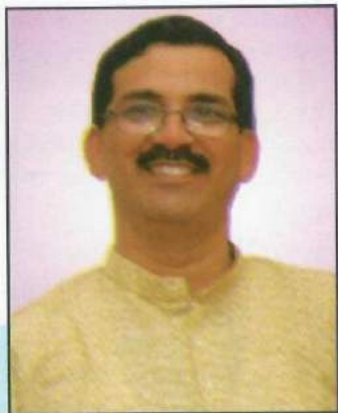
आवश्यक ते रेकॉर्ड ठेवणे अपेक्षित आहे. आपल्या सेवेचा दर्जा नेहमीच उंचावत रहावा यासाठी वेळोवेळी आपण स्वतः किंवा राजभवनच्या इतर कर्मचा-यांमार्फत आपल्या कामाचे मुल्यांकन करून घेऊन आपल्या कामात आणखी सुधारणा कशी होईल यासाठी उपाययोजना करणे आवश्यक आहे.

आता ISO ९००१-२००८ ची संकल्पना तर लक्षात आली. परंतु आपल्याला प्रश्न पडेल की, आपण हे करायचे कसे ? त्यासाठी आपल्याला सर्वात प्रथम राजभवनचे गुणवत्ता धोरण तयार करणे आवश्यक आहे. त्यानंतर प्रत्येक शाखेतील विविध प्रक्रिया तपासून त्या पद्धतीचे डॉक्युमेंटेशन करणे आवश्यक आहे. सदर डॉक्युमेंटेशन करीत असताना ज्यांच्यासाठी आपण ते काम करीत आहोत त्यांना समाधान कसे मिळेल हे लक्ष्य नेहमीच आपल्या डोळ्यापुढे असले पाहिजे. प्रत्येक प्रक्रियेची गुणवत्ता तपासण्यासाठी काही परिमाणेसुद्धा निर्धारित करणे आवश्यक आहे.

उदाहरणार्थ, जनसामान्यांकडून आलेल्या अर्जाबाबत कार्यवाही करून किती दिवसात उत्तर देणे आवश्यक आहे याची कालमर्यादा निर्धारित करून प्रत्येक प्रकरणात त्या कालावधीमध्ये काम होते किंवा नाही याची नोंद ठेवणे आवश्यक आहे. ज्या प्रकरणात विहीत वेळेत काम झाले नाही किंवा आवश्यक त्या दर्जाची कार्यवाही झाली नाही, त्या प्रकरणात त्यामागची कारणे शोधून त्यावर उपाययोजना करणे आवश्यक आहे. असे केल्यास पुढील वेळी पूर्वीच्या चुका टाळून अधिक गुणवत्तापूर्ण सेवा देता येईल.

मित्रहो, ISO ९००१-२००८ मानक मिळविण्यासाठी सर्वांनी जोमाने प्रयत्न करण्याची गरज आहे. मला खात्री आहे की, आपण सर्व चांगली आणि दर्जेदार सेवा देण्यासाठी कटीबंध आहात. गरज आहे ती फक्त योग्य ते अभिलेख ठेवण्याची आणि वेळोवेळी आढावा घेऊन आवश्यक त्या सुधारणा करण्याची. मा. राज्यपालांच्या सचिवांनी हा एक महत्वाकांक्षी प्रकल्प हाती घेतला असून आपल्या सर्वांच्या सहकार्यानेच तो यशस्वी होईल असा मला विश्वास वाटतो.

They left their footprints on the history of Raj Bhavan

—Ulhas Munagekar

Ulhas Munagekar

Private Secretary to the Governor

Before I narrate the story of the officers I worked with in Raj Bhavan and those who impacted the working of Raj Bhavan, I would like to convey my feeling of sincere appreciation and gratitude to H E Shri K. Sankaranarayanan, the Governor of Maharashtra and Shri Shrikant Deshpande, the Secretary to the Governor for starting this in-house publication '**Aaple Raj Bhavan**' (Our Raj Bhavan). Thanks to them, we have the first ever newsletter of Raj Bhavan, possibly the first of its kind amongst all Raj Bhavans.

I joined Raj Bhavan in February 1986 as a Steno-Typist in the Education Branch of the Governor's Secretariat. From a very humble beginning, I have today occupied the post of Private Secretary to the Governor for which I owe a debt of gratitude to many of my seniors and mentors.

I was fortunate to have come across great people within and outside Raj Bhavan who helped me enrich the realm of my knowledge. I also witnessed many ups and downs in Raj Bhavan during this period.

Before getting the opportunity to work as PS to the Governor, I worked with many Secretaries and Joint / Deputy Secretaries. It is very difficult to say precisely whom I benefited the most from. Every one was unique in his or her own way.

To begin with, when I joined in 1986, Shri K.C. Nainan was Deputy Secretary to the Governor. Shri Nainan retired in 1994 as Joint Secretary to Governor. His was a formidable personality and hardly a day passes in Raj Bhavan when he is not remembered. A workaholic, Nainan believed in the dictum, perhaps his own — '**Work never kills a man**'. Nainan was not only a hard worker himself, but also a perfectionist. His penchant for perfection at times gave torrid time to us mortals as he would expect the same excellent performance from each one of us, every time. This was the time there were no computers and we had to work on manual typewriters.

Nainan Saheb, as we used to refer to him, had the habit of correcting the draft letters, notes etc. any number

of times until he was fully satisfied. We would often joke that Mr Nainan's first draft and tenth draft were the replica of one another, the rest were meant to give us typewriting practice! Joke apart, he was a perfectionist to the core. Unfortunately, I was not mature enough then and construed his attitude as "harassment". Today, I realize that whatever he did was for the betterment of the Branch and for fine-tuning our skills.

Words like 'leave', 'entertainment', 'weekend outing', etc. were unknown to Shri Nainan. He used to attend office on all 365 days. Not surprisingly, he did not avail a single leave during the 8 long years that I worked under him. The only exception being the day when his daughter got married. I must say, whatever little knowledge I have gained over the years in drafting letters or putting up notes etc. the credit goes to Nainan saheb. I used to marvel the way he had cultivated relations with so many people.

Shri V.B. Kulkarni joined as D.S. [Edu] on Shri Nainan's retirement. Shri Kulkarni was a very nice and helpful person; very meticulous in his work. He never troubled anybody and always kept his cool under pressure situations. If ever time came to apportion the blame for any mistake or lapse, he would never expose his subordinates and instead take the blame upon himself. Shri Kulkarni worked hard himself and the branch staff too worked for him tirelessly.

After serving the branch for nearly one year, Shri Kulkarni was appointed as Comptroller of the Governor's household. This created a void in the Branch and an IAS officer of 1986 batch Shri Subrat Ratho was given additional charge of the post of DS [E] in addition to the latter's own duties as DS [Development Boards].

We were happy to have Shri Ratho, a brilliant and friendly IAS officer as our Branch Head. Shri Ratho was gem of a person. The fond memories of the period I worked under him are still fresh in my mind. Shri Ratho had a very endearing personality and commanded respect from one and all. Within no time he understood the working of the branch and swung into action. Like Shri Kulkarni, Shri Ratho was also helpful and kind at heart. I never saw him losing his cool. Shri Ratho has had a privileged upbringing; his father being the DGP in Orissa. And yet he had his feet firmly rooted on ground. I remember an instance of his uprightness. 'Bandit Queen' was running at Liberty Cinema and Shri Ratho wanted

to watch the film. His batchmate, the late Shri Deepak Jog was DCP Zone I at that time. Tickets were arranged through the DCP's office. When a constable came to handover tickets to Shri Ratho, he immediately paid the money to the constable. The constable was in two minds – whether or not to accept the money. Shri Ratho told him either he had to accept the money or take the tickets back. The constable preferred to take the tickets back. On yet another occasion, Mrs. Ratho had asked me to find out the status of the case of her regularisation in service from the Directorate of Higher Education. When Shri Ratho came to know of this, he gently reminded me that I was working under him and that I need not follow anybody else's instructions. Shri Ratho was with the Education Branch for a very short time but he is still remembered for his suave mannerism and gentle nature.

After Shri Ratho's brief stint, Shri M.V. Deshpande took over. He had a smooth sailing. Ms Sandhya Prabhu followed Shri Deshpande as the Head of the Education Branch. Ms Prabhu was a gracious lady who had served in the State Home Department. Her style of working was different. Ms Prabhu has had a supreme command over English and had in-depth knowledge of the subject she dealt with. Her hand writing was superb. The clarity of her thoughts reflected in her noting and submission. She had the courage to tell her seniors: **'You can always overrule me but I would not change my submission to suit your convenience'**. Ms Prabhu was so perfect in case building that senior officers would invariably agree with her. There are records available in the office that testify that even the then Governor had upheld the stand taken by her. Dr P.C. Alexander, himself a patriarch of noting and good drafting had complimented her for these qualities at her farewell. **'If it was Mrs Prabhu's note, I never had to refer to any Section of the Act, but I had to refer to the dictionary'**, he had said. There cannot be a bigger compliment than that.

After Ms Prabhu's superannuation, Shri Rajan Welukar took over as DS[E]. After a brief stint, Shri V.V. Dalvie became the Deputy Secretary to the Chancellor. Dalvie was a genius blessed with some extraordinary qualities. I was knowing him even before his joining the Raj Bhavan. Because of his seemingly unpredictable nature, he was disliked by many in office. However, my personal experience of him was different. There were occasions when he was my only supporter in Raj Bhavan during crisis. He too went out of his way to protect me against the injustice done to me. I am beholden to him for his kindness to me.

I had the good fortune of working with a few IAS officers including Shri Johnny Joseph, Shri Satish Tripathi and Shri Vinesh Jairath. Working with Shri Tripathi was a pleasant experience. He was very good at heart and always helped people. He would scold one in the morning but would forget it immediately. He was very sociable and started cultural activities in Raj Bhavan. Among many other qualities, Shri Tripathi had the remarkable ability to get work done from people working

with him. He succeeded in creating second rung leadership without hurting the seniors. I am beholden to Shri Tripathi for the faith he reposed in me by asking me to assist Dr. Alexander in preparing the report on the law and order situation in Maharashtra following the desecration of the statue of Dr. Ambedkar at Rambai Nagar in Ghatkopar.

Shri Jairath, who followed Shri Tripathi was an altogether different personality. I learnt a lot from his English noting. He was too good in phraseology and its apt use. Shri Jairath was a great planner who always insisted on minute details. Shri Summit Mullick had a brief stint in Raj Bhavan. He was introvert by nature. Never the less he was silently efficient. He oversaw the creation of the Raj Bhavan Club House and the Swimming Pool during the tenure of Governor Mohd. Fazal.

I became PS to the Governor when Shri Shrikant Deshpande took over as GS. Having already worked in Raj Bhavan as Deputy Secretary, Shri Deshpande was known to all and his appointment was uniformly welcomed. He is an officer with academic brilliance and high integrity. An officer with clean and honest image, Shri Deshpande has the courage to give his frank opinion even if it is unpleasant.

I had the good fortune of serving Shri S. M. Krishna as his APS. Shri Krishna was a popular Chief Minister of Karnataka and had a large fan following in his home State. On occasions like his birthday, people from all walks of life from Karnataka would descend on Raj Bhavan to greet him.

Shri Jamir succeeded Shri Krishna. Shri Jamir has had a very long stint as the Chief Minister of Nagaland. Even though he had suffered four attacks on his life from the secessionists, he was a fearless person. Shri Jamir was very straightforward and if he disliked something, he would tell the person on his face. Shri Jamir used to write profusely on issues like Christianity and the Naga problems on which he was an authority.

Shri K. Sankaranarayanan, our present Governor, took over in January 2010. One of the remarkable qualities of the Governor is that he delegates powers to the officers working with him and reposes full trust in them. Although I do not follow Malayalam, I have attended many functions where he spoke in chaste Malayalam. I can vouch for the fact that he is a very popular speaker in Malayalam and his talks are full of light hearted banter. Behind his quiet and pious face, lies an excellent administrator and also a loving fatherly figure. I have never seen a person of his stature being so friendly and kind with the children of his staff.

I consider it as a great blessing to have got this opportunity to serve such noble persons as Governors and administrators.

नागपूर राजभवनातील ते आठ महिने

—रमेश येवले

अधिक्षक, राजभवन, नागपूर

माझी नियुक्ती मे १९९६ मध्ये 'सहाय्यक उद्यान पर्यवेक्षक वर्ग-३' या पदावर नागपूर राजभवनकरीता झाली. काही दिवस राजभवन मुबईच्या उद्यानाची देखभाल केल्यानंतर मी राजभवन नागपूरला माझा 'ड्यूटी चार्ट' घेऊन निघालो. त्या 'ड्यूटी चार्ट' मध्ये पहिल्या ओळीत लिहिले होते '& Assistant Garden Supervisor shall be the 'Incharge' of the Raj Bhavan Nagpur'. 'Incharge / प्रभारी' शब्दामुळे थोडे बरे वाटले व आपण नागपूरला स्वतंत्रपणे काही तरी करू शकू याचा आनंद झाला

नागपूरला पोहोचल्यानंतर राजभवनात गेलो. माहिती नसल्यामुळे सदर गेटच्या बाहेर गाडी ठेवली. वाटले आता पोलीस अडवतील व विचारपूस करतील आणि मग त्यांना रूबाबात आपण राजभवनचे नवे 'प्रभारी' असल्याचे सांगू. परंतु असे काहीही झाले नाही. सदर गेट मधून चौकीवर गेलो तर

कोणीही पोलीस कर्मचारी तिथे हजर नव्हता. थोडा वेळ थांबून पोलीस कर्मचारी येण्याची वाट पाहिली. थोड्या वेळाने स्टाफ क्वार्टर मधून एक व्यक्ती येताना दिसली. त्यांना मी राजभवन कार्यालय विचारले व पायी चालतच कार्यालयात पोहचलो. मे महिना होता. सगळीकडे ओसाड दिसत होते. आत असलेल्या भाजीवाडीच्या ठिकाणी काही गायी चरत होत्या. त्याच ठिकाणी एक बाकडे पडलेले होते व त्यावर काही पी.डब्ल्यू.डी. चे कर्मचारी बसले होते. श्री. रेडीज त्यावेळचे 'कार्यालय अधिक्षक' होते. त्यांनी मला नागपूरला सहाय्यक अभियंता, सार्वजनिक बांधकाम विभाग यांचेकडे रूजू होण्याबाबतचे पत्र सादर करण्यास सांगितले होते. त्याप्रमाणे मी अभियंता साहेबांची चौकशी केली.

अभियंता साहेब कार्यालयात हजर नव्हते. राजभवनची संपूर्ण प्रॉपर्टी बेवारस असल्यासारखी स्थिती होती. दोन तासांनी अभियंता साहेब आले. तेही डोलतच (दारु पिऊन). त्यांना रूजू

नागपूर राजभवन

होण्याबाबतचा अर्ज दिला व रूजू झालो. नशेतच अभियंत्यानी लडखडत मला दमसुद्धा दिला - 'सर्व गार्डनची कामे पाहून घ्या, समजून घ्या व त्याप्रमाणे काम सुरू करा.' पी.डब्ल्यू.डी.च्या एका बाबूसोबत त्यांनी माझी ओळख करून दिली व सांगितले की काही अडचणी असल्यास त्यांना सांगा. सर्वत्र आनंदी-आनंद दिसत होता. कोणीही कोणाला ऐकत नव्हते. राजभवनचे कर्मचारी (माळी - ५, स्वीपर - १, हमाल - १). पी.डब्ल्यू.डी. अभियंता व बाबूंच्या मर्जीतले होते. एक छोटा टेबल व एक खुर्ची मी स्वतः एका कर्मचाऱ्याच्या मदतीने एका कोपऱ्यात लावून घेतली. अशा पध्दतीने राजभवन नागपूरचा 'प्रभारी' म्हणून मी स्वतःच कार्यालय थाटलं.

पहिल्याच महिन्यात असे लक्षात आले की, सर्व कर्मचारी स्वतःच्या मर्जी प्रमाणे वागत होते. पुरुषोत्तम कापसे नावाचा माळी वगळता कुणी सकाळी ९.०० वाजता तर कुणी १०.०० वाजता ड्यूटीवर येत होते. केव्हाही कुणीही कोठेही जात होते. उद्यानाची हालत अतिशय वाईट होती. कापसे तेवढे एक प्रामाणिक कर्मचारी होते. त्यामुळे त्यांना हाताशी धरून सर्व राजभवन व कर्मचारी वर्गाविषयी माहिती जाणून घेतली.

राजभवन 'इनचार्ज' पेक्षा प्रथम मी सहाय्यक उद्यान पर्यवेक्षक आहे आणि त्यामुळे मी सर्व प्रथम उद्यानाच्या भरभराटीकरीता प्रयत्न सुरू केले. या ठिकाणी सर्वात मोठे काम होते ते सर्व कर्मचाऱ्यांना वेळेवर येण्याची व वेळेवर जाण्याची शिस्त लावण्याचे. कामे केली नाहीत तरी चालेल पण कार्यालयामध्ये वेळेवर या, अशाप्रकारे मी दम देणे सुरू केले. त्यात पी.डब्ल्यू.डी.चे कर्मचारी चिडले. ते त्यांच्या नशेखोर अभियंत्याला तर घाबरत नव्हतेच, शिवाय त्यांची नागपूरमध्ये मजबूत संघटना होती. त्यामुळे कामाचे नियोजन व कामाची शिस्त लावण्याचे सोडून भलतेच प्रॉब्लेम्स पुढे आले.

पी.डब्ल्यू.डी.चे कर्मचारी एक दिवस माझ्याकडे आले व मला दमच देउन टाकला की, 'तुम्ही गार्डनच्या कामासाठी आला आहात, तुम्ही गार्डनची कामे तुमच्या माळयांकडून करून घ्या व त्यांनाच शिस्तीचे धडे शिकवा, आमचा तुमच्याशी काहीही संबंध नाही.' परंतु राजभवनचे कर्मचारी इन-मीन-तीन होते व सार्वजनिक बांधकाम (सा.बां.) खात्याचे कर्मचारी वीस होते. गेल्या कित्येक वर्षांपासून राजभवन व सार्वजनिक बांधकाम विभागाचे कर्मचारी त्यांच्या मनमर्जी प्रमाणे राहत आले असल्यामुळे फक्त राजभवनच्याच कर्मचाऱ्यांना शिस्त लावणे कठीण होते. कारण ते शिस्त लावण्याच्या बाबतीत सा.बां. च्या कर्मचाऱ्यांकडे बोट दाखवत होते. त्यामुळे मीच स्वतः सकाळी ८.०० ते १२.०० व २.०० ते ५.३० ची ड्यूटी सुरू केली. तसे पाहता राजभवन कर्मचारी सकाळी ९.०० ते ११.३० व दु. ३.०० ते ५.०० (साडेचार तास) ड्यूटीवर असायचे पण काम करतीलच याची

भारताच्या राष्ट्रपती मा. श्रीमती प्रतिभा पाटील माझी विचारपूस करताना

गॅरंटी नव्हती. तसेच सा.बां.चे कर्मचारी सकाळी १०.०० ते ११.३० व दु. ३.३० ते ५.०० (तीन तास) या वेळेत ड्युटीवर असायचे. यामध्ये काही सा.बां.चे कर्मचारी युनियनचे नेते होते. त्यांनी तर मलाच दमदाटी सुरू केली. हीच नेते मंडळी राजभवन कर्मचाऱ्यांना सुध्दा चिथावून द्यायची. त्यामुळे माझ्या प्रामाणिक प्रयत्नांना अपेक्षित यश येत नव्हतं.

रुजू होऊन चार महिने झाले होते. येथील परिस्थिती खूपच खालावलेली होती. या राजभवनाला कोणी माय-बाप नसल्यासारखी परिस्थिती होती. त्यामुळे कंटाळून नोकरी सोडून द्यावसं वाटलं. कारण काम कोणाच्या भरवशावर करायचं हेच कळत नव्हतं. राजभवन मुंबईच्या लोकांना नागपूर राजभवन विषयी फारशी आस्था नव्हती. उत्पन्न न देणाऱ्या पडीत जमिनीसारखी राजभवन नागपूरची अवस्था होती. सर्व पी.डब्ल्यू.डी.च्या भरवशावर सोडलेले होते, त्यामुळे मला निराशा आली होती. त्यातच नशेखोर अभियंता मला केव्हाही बार मध्ये घेऊन जायचा व पिणं झालं की पैसे द्यायला लावायचा. त्याचं हे दररोज सकाळ-संध्याकाळचं होतं. त्यामुळे मी त्यांच्या पासून लपून राहण्याचा प्रयत्न सुरू केला. परंतु लपून किती दिवस राहणार, आणि म्हणून ठरवलं की या अभियंत्याचे ऐकायचे नाही. माझी तो तक्रार करील मुंबई राजभवनला तर ती करू देत. मग ठरवून त्याचे ऐकणे बंद केले व त्याचेशी कडक आवाजात बोलणे सुरू केले. त्यामुळे अभियंतासाहेब चिडले व त्यांनी मुंबई राजभवनच्या अधिकाऱ्यांकडे फोनवर माझी तक्रार केली. विचित्र गोष्ट म्हणजे मुंबईहून मलाच दम देण्यात आला व सांगण्यात आले की मी राजभवन शाखा अभियंता व उपअभियंता यांच्या आदेशानुसार काम करावे. पुन्हा त्यांचेकडून तक्रार आली तर मला नोकरी गमवावी लागेल, असा दमदेखील भरण्यात आला. वरिष्ठांच्या या अनपेक्षित धमकीमुळे पुन्हा मला नैराश्य आले.

या अनपेक्षित झटक्यामुळे मी दोन दिवस कामावर आलोच नाही. परंतु एक लक्षात आलं की काम आव्हानात्मक आहे. इकडे राजभवन मुंबई माझे आपल्या पाठीशी नाही व राजभवन नागपूरची परिस्थिती अशी अत्यंत वाईट आहे. अशा परिस्थितीत एवढ्या छोट्या (वर्ग-३) पदावर सर्व रिस्क घेऊन कामे कशी करावी, हा सर्वात मोठा प्रश्न माझेसमोर होता. काही दिवस जसे सुरू आहे तसेच चालू दिले. परंतु नंतर सा.बां. खात्याचे अभियंता, कर्मचारी व राजभवनाचे कर्मचारी मला कुठेतरी प्रॉब्लेममध्ये आणण्याचा प्रयत्न करू लागले. म्हणजे

शांत बसलो तरी समस्या व 'अॅग्रेसिव्ह' झालो तर मोठी समस्या दिसत होती. त्यामुळे आता काय व्हायचे ते होईल पण आपण 'अॅग्रेसिव्ह' व्हायचे ठरविले व सर्वांना वठणीवर आणण्याचा ठाम निर्धार केला.

सर्वप्रथम दारुबाज शाखा अभियंत्याशी आपणहून भांडण करून त्याचेशी बोलणं बंद केल. त्यानंतर स्वतःच कुरापत काढून उपअभियंत्याशीही बोलचाल बंद केली. नंतर मोर्चा वळविला तो राजभवन कर्मचाऱ्यांकडे. ते स्वतः कामे करीत नसल्यामुळे, मी स्वतःच त्यांचेबरोबरीने माळ्यांची कामे करायला सुरुवात केली. पुढे हिवाळी अधिवेशन (डिसेंबर १९९६) येणार होते. त्यामुळे काहीतरी उद्यानात फरक दाखविणे गरजेचे होते. दररोज माळ्यांसोबत काम करणे सुरू केले व कसंबसं उद्यान सुशोभित करून घेतलं.

हिवाळी अधिवेशनाकरिता महामहिम राज्यपालांचे राजभवन नागपुरला आगमन झाले होते. काय होईल? महोदय काय म्हणतील? काय विचारतील? काय उत्तर द्यायचे? असे असंख्य प्रश्न माझेसमोर होते. त्यामुळे मी मा. सचिव व इतर अधिकाऱ्यांपासून दूर राहणेच पसंत केले. परंतु दुसऱ्या दिवशी मी उद्यानात राऊंड घेत असताना सचिवांनी मला पाहिले व बोलावून घेतले व म्हणाले 'क्यों भाई हमसे छुप रहे हो? कुछ 'problem' है क्या? यहाँ आपको तकलीफ होनेवाली है। आपका आना यहाँ किसीको अच्छा नहीं लग रहा होगा। आप हमे बंगले पे मिलो।' सचिवांचे बोलणे मी शांतपणे ऐकत होतो. सचिव पदावरील एक ज्येष्ठ अधिकारी माझ्याशी सहानुभूतीने बोलत आहे व माझे 'problem' जाणून घेण्यास इच्छूक असल्याचे पाहून मी सुखावलो. माझ्यात थोडे बळ आले व आत्मविश्वाससुध्दा वाढला.

मी सचिवांना सकाळी ७.३० वा. भेटलो. त्यांना येथील बराच अनुभव होता. नागपूर राजभवनचे बहुतांशी 'प्रॉब्लेम' त्यांना माहिती होते. त्यामुळे त्यांनी मला धीर दिला. 'आप डरना नहीं। आप यहाँ किस पोस्टपे आये हो यह 'important' नहीं है। आप हमारे 'representative' करके यहा काम कर रहे हो। कोई कुछ भी तकलीफ देता है, तो हमें बताओ। हमे यहाँकी हालत सुधारनी है। आपको तकलीफ जरूर होगी, लेकिन मैं आपके साथ हूँ। जाओ।'।

सचिवांचे ते शब्द आजही माझ्या स्मरणात आहेत. त्या बोलण्यामध्ये हिम्मत होती, उमेद होती आणि ती घेऊनच मी पुढील वाटचाल सुरू केली.

असे होते राजभवन!

-विलास रामचंद्र मोरे

माझे लहानपण राजभवन परिसरातच गेले. वडील रामचंद्र तातोजी मोरे राजभवनातच लष्कर-हवालदार म्हणून काम करीत होते. १९६९ साली मी १०-११ वर्षांचा असताना वडिलांचे आकस्मिक निधन झाले. परंतु चुलते व इतर नातलग राजभवनातच नोकरीला असल्याने माझे प्राथमिक शिक्षण राजभवन परिसरात त्यावेळी असलेल्या सरकारी शाळेत झाले.

त्याकाळी राज्यपाल असलेले डॉ. पी. व्ही. चेरियन शाळेच्या कामकाजावर विशेष करून लक्ष देत असल्याचे मला आठवते. त्यांच्याच पुढाकाराने ख्रिश्चन मिशनरीजच्या सिस्टर्स आम्हाला शिकवायला येत. अर्थात त्या आम्हाला मराठीतूनच शिक्षण देत. राज्यपाल चेरियन यांनी आम्हाला शाळेच्या दिवशी दुपारचे जेवण शाळेतच मिळेल याची व्यवस्था केली होती. शाळेत या ना त्या निमित्ताने वद्दा किंवा इतर जीवनोपयोगी वस्तूंचे वाटप होत असे. राष्ट्रपती डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन् एकदा शाळेत आले असताना त्यांच्याकडून मला बक्षीस मिळाल्याचे अजूनही आठवते. तसेच पंतप्रधान लाल बहादूर शास्त्री देखील आमच्या शाळेत येऊन गेले.

आजच्यासारखं अभ्यासाचं टेन्शन तेव्हा नसायचं. आम्ही शाळेतले मित्र मुंबईतील बहुतेक सर्व मोठ्या नावाजलेल्या शाळांमध्ये मॅचेस खेळायला जायचो.

राज्यपाल चेरियन यांच्या मुलीचे लग्न मुंबईतील एक मोठे प्रस्थ हुमायून धनराजगीर यांचेशी झाले. त्यावेळी

हेलिपॅड लॉनवर फाइव्ह स्टार हॉटेलसारखी भव्य-दिव्य व्यवस्था करण्यात आली होती. राजभवनातील शाळेतील आम्ही ७-८ मुले व आमचे शिक्षक या लग्नसोहळ्याला 'विशेष निमंत्रित' होतो. त्या लग्नाचा थाट-बाट काही औरच होता. आमचे डोळे या सोहळ्याने अक्षरशः दिपून गेले होते.

राजभवनात सुरक्षाव्यवस्था तेव्हादेखील होती. पण आजच्यापेक्षा बरीच कमी. राजभवनातील जंगल झाडांनी इतके भरले होते की, सूर्याची किरणे जमिनीपर्यंत क्वचितच पोहचत. आम्ही मुले जंगलात कैऱ्या, चिंचा तोडायला व समुद्रात पोहायला जायचो. मध्येच पोलीस दिसले की झाडांवर चढून लपून राहायचो.

तेव्हा राजभवनचा बीच अतिशय स्वच्छ व सुंदर होता. वेगवेगळ्या देशांचे मुंबईतील काउंसल जनरल, देशी-विदेशी कंपन्यांचे प्रमुख शनिवार-रविवारी या बीचवर विरंगुळयासाठी यायचे. आज मंत्रालयात वरिष्ठ सनदी अधिकारी असलेले माजी राज्यपाल अलियावर जंग यांचे चिरंजीव अझीझ खान आयएएस च्या परिक्षेचा अभ्यास करायला या बीचवर येत.

१९७८ साली सादीक अली राज्यपाल असताना मी कामावर लागलो व १९८१ साली एअर चीफ मार्शल ओ.पी. मेहरा राज्यपाल असताना ए.डी.सी. वेटिंगला आलो. त्यावेळी वेटिंगला जगन्नाथ लाँडे, दत्तू सपकाळ, रामू विधाटे, गोविंद शिंदकर ही ज्येष्ठ मंडळी सेवेला होती. मी वयाने लहान असल्याने ए.डी.सी. धावपळीची कामे मला सांगत.

पंतप्रधान इंदिरा गांधींची शेवटची राजभवन भेट मला चांगली आठवते. 'कुली' चित्रपटाच्या चित्रणाच्यावेळी

राज्यपाल मोहम्मद फजल
आणि एडीसी मेजर विकास
बधवार यांच्या समवेत मी

अमिताभ बच्चन गंभीर जखमी होऊन ब्रीच कॅन्डी हॉस्पिटलमध्ये भरती असताना त्याची विचारपूस करण्यासाठी त्या आल्या होत्या. त्यावेळी त्या 'जलकिरण' मध्ये चार नंबरच्या सूटमध्ये उतरल्या होत्या. त्यांना भेटायला अमिताभची आई तेजी बच्चन व पत्नी जया भादुरी आल्या होत्या. आपल्याकडे तेव्हा काम करीत असलेले बटलर रिकार्डो वाझ यांना पाहताच इंदिराजींनी त्यांना आवाज देऊन विचारले, 'रिकार्डो कैसे हो? कैतान (कैतान डिसुझा, हेड-बटलर) कैसा है?' ज्या आपुलकीने त्यांनी सामान्य कर्मचाऱ्यांची नावे लक्षात ठेवली व त्यांची विचारपूस केली, ते पाहून मी भारावून गेलो.

साकळी देवीच्या जत्रेच्या दिवशी कोळी लोक बोटी सजवून देवीच्या दर्शनाला येत. देवीच्या मुर्तीची प्रतिष्ठापना कोळ्यांनीच केली, असे दादा (जगन्नाथ लोंढे) आम्हाला सांगत. दादांनी देवीची खूप सेवा केली. त्यांनी व रामलाल चव्हाण (स्वीपर मुकादम) यांनी देवीच्या मंदिराकडे जाण्यासाठी पायवाट तयार केली. देवीच्या जत्रेची माहिती कुठेही जाहीर होत नसूनदेखील इतके दहा-वीस हजार भाविक दर्शनाला कसे येतात, याचं मला आश्चर्य वाटते. देवीची जत्रा दरवर्षी शिस्तीने व निर्विघ्नपणे पार पडते, ही तिचीच कृपा आहे असे मला वाटते.

आपल्या ३२ वर्षांच्या आजवरच्या कार्यकाळात बारा राज्यपाल व काही हंगामी राज्यपालांची सेवा करायला

अलिकडेच एका कार्यक्रमात, प्रसिद्ध हिंदी सिनेअभिनेता जॅकी श्रॉफ यांनी माझ्याशी आपली लहानपणापासून मैत्री असल्याचे तसेच आपण एकत्र क्रिकेट खेळल्याची आठवण सर्वासमक्ष राज्यपाल शंकरनारायणन् यांना सांगितली.

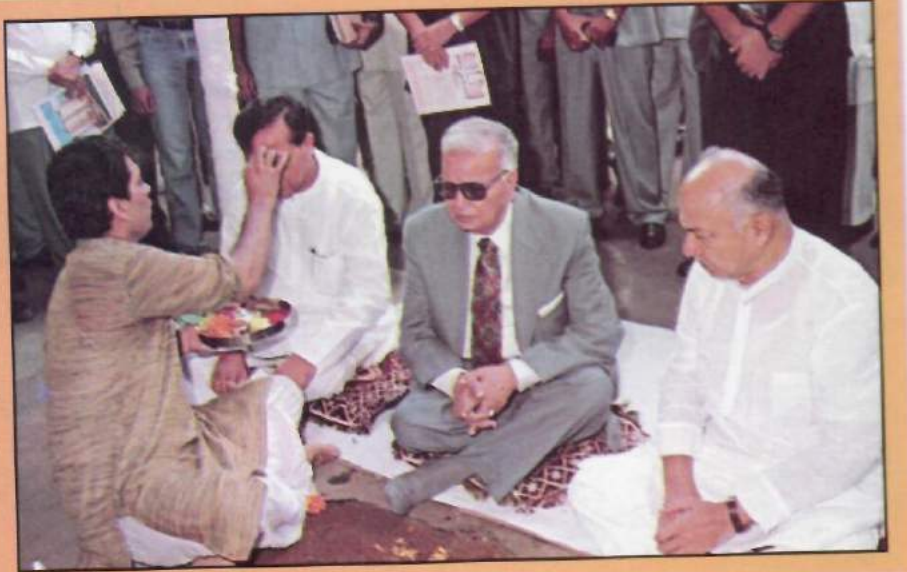

मिळाली, हे मी माझं भाग्य समजतो.

राज्यपाल मोहम्मद फजल यांचा कृतज्ञतापूर्वक उल्लेख केल्याशिवाय हे कथन पूर्ण होणार नाही. आपल्या २५ महिन्यांच्या कार्यकाळात फजल यांनी ज्या धडाडीने कामे केली ती पाहून माणूस थक्क होतो. तळागाळातल्या कर्मचाऱ्यांप्रती त्यांना अत्यंत आपुलकी होती. नीरनर्तनच्या मागील चाळीत जाऊन एका दहा बाय दहाच्या खोलीत १४ माणसे रहात असल्याचे पाहून त्यांना अतिशय दुःख झाले. पुढे ते मुख्यमंत्री सुशीलकुमार शिंदेंना चाळ दाखविण्यासाठी घेऊन आले, आणि सर्व चाळी पाडून त्याऐवजी एक मोठे टॉवर बांधावे व सेवक वर्गाला १ बीएचकेची ३५० चौ.फुटाची घरे द्यावीत, अशी त्यांनी सूचना केली.

राष्ट्राध्यक्ष बिल क्लिंटन, रशियाचे व्लादीमीर पुतीन, इंग्लंडचे प्रिन्स फिलीप, मार्गारेट थॅचर, चीनचे नेते झू रॉंगजी, ली पेंग व इतर अनेक नेत्यांच्या भेटीच्यावेळी मला उपस्थित राहता आले. राज्यपालांचा मुख्य सेवक असल्यामुळे देशात अनेक ठिकाणी विमानाने, खास विमानाने तसेच हेलिकॉप्टरने मला प्रवास करता आला. हे माझे भाग्य समजतो. राजभवनात सेवा बजावत असल्यामुळेच मला ही संधी मिळाली असे मी मानतो.

राजभवनच्या चतुर्थ श्रेणी कर्मचाऱ्यांसाठीच्या नवीन रहिवासी टॉवरचे भूमिपूजन तत्कालीन राज्यपाल मोहम्मद फजल यांच्या हस्ते झाले. त्याप्रसंगी महाराष्ट्राचे तत्कालीन मुख्यमंत्री सुशीलकुमार शिंदे व सार्वजनिक बांधकाम खात्याचे मंत्री विजयसिंह मोहिते-पाटील देखील हजर होते.

भूमिपूजन समारंभाच्यावेळी सुशीलकुमार शिंदे यांनी 'यानंतर राज्यात चतुर्थ श्रेणी कर्मचाऱ्यांना कमीत कमी ३०० चौ.फुटांची घरे देण्यात येतील' असे जाहीर केले होते. त्या घटनेनंतर आज ७ वर्षांनी टॉवरचे बांधकाम पूर्ण होत असून राजभवनचे चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी लवकरच नव्या घरी राहायला जातील असे दिसत आहे. फजल यांनी निर्माण केलेला क्लब, स्विमिंग पूल, लायब्ररी यामुळे कर्मचारी, अधिकारी व त्यांच्या कुटुंबियांची चांगली सोय झाली आहे.

१९९९ साली जमादार झाल्यामुळे मला अनेक मोठ्या जागतिक नेत्यांना जवळून पाहता आले. अमेरिकेचे

सुबोध कोलाबकर

वैधानिक विकास मंडळ एक वरदान

-सुबोध कोलाबकर

राज्यपालांच्या सचिव कार्यालयात एकूण चार महत्वाच्या शाखा आहेत. प्रशासन, शिक्षण, परिवार प्रबंधन व वैधानिक विकास मंडळ.

भारतीय संविधानामध्ये नोव्हेंबर १९५६ साली अनुच्छेद ३७१(२) अंतर्भूत करण्यात आले. या तरतूदीनुसार राष्ट्रपतींनी राज्यपालांवर विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्राकरीता स्वतंत्र वैधानिक विकास मंडळे स्थापन करण्याची विशेष जबाबदारी सोपविली आहे.

सदर मंडळे स्थापन करण्याकरीता सन १९८४ साली महाराष्ट्र राज्याच्या विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांनी एकमताने ठराव पारित करून राष्ट्रपतींना विनंती केली. राष्ट्रपतींच्या आदेशानंतर विदर्भ, मराठवाडा आणि उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळे सन १९९४ मध्ये अस्तित्वात आली. त्यांचे मुख्यालय त्या-त्या क्षेत्रात असून त्यांची नावे पुढीलप्रमाणे आहेत. विदर्भ वैधानिक विकास मंडळ, नागपूर, मराठवाडा वैधानिक विकास मंडळ, औरंगाबाद व उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळ, मुंबई.

आपापल्या विभागात विकासाच्या कामांच्या योजना तयार करणे व तशा शिफारशी राज्यपाल कार्यालयाला तसेच नियोजन विभाग व संबंधित विभागांना करण्याचे महत्त्वपूर्ण काम मंडळे करीत असतात. तिन्ही वैधानिक विकास मंडळांवरील कामाकाजावर नियंत्रण ठेवणे, त्यांना योग्य ते मार्गदर्शन करणे, मंडळांवरील अधिकाऱ्यांच्या तसेच इतर सदस्यांच्या नियुक्त्या राज्यपाल करतात. तिन्ही विभागांचा भौतिक व आर्थिक अनुशेष दूर करण्याकरीता निधीचे समन्यायी वाटप करण्याबाबत राज्यपाल सन २००१ पासून राज्य शासनाला निर्देश देत आहेत. मात्र तत्पुर्वी निर्देश देण्याकरीता राज्यपालांचे सचिव

तसेच सह-सचिव सखोल अभ्यास करून निर्देशांमध्ये कोणतीही त्रुटी राहणार नाही किंवा कोणत्याही विभागावर अन्याय होणार नाही याची दक्षता घेतात तसेच निर्देशांची राज्य शासनाकडून व्यवस्थितपणे अंमलबजावणी केली जाते की नाही, याचा वेळोवेळी आढावा घेतात. त्याचा परिणाम संपूर्ण राज्यात दिसून येत आहे. विशेषतः सिंचन क्षेत्रावर जास्त जोर दिला जात आहे. त्याकरीता महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण, जलसंपदा विभाग, नियोजन विभाग, जलसंधारण विभाग व इतर संबंधित विभागांशी सातत्याने पत्रव्यवहार केला जात आहे तसेच त्याबाबत आढावा बैठका घेतल्या जात आहेत.

राजभवनातील वैधानिक विकास मंडळ शाखेला तसेच त्यानिमित्ताने राजभवनला भारतीय प्रशासकीय सेवेतील अव्वल दर्जाचे व प्रशासनाचा अनुभव असलेले अधिकारी लाभले आहेत, त्यांची नावे व कार्यकाल खालीलप्रमाणे आहे :-

श्री. सुब्रत रथो यांनी वैधानिक मंडळ स्थापन झाल्यापासून सन १९९७ पर्यंत राज्यपालांचे उप सचिव या पदावर केले. त्यांच्या काळात निर्देशांक व अनुशेष समितीची स्थापना करण्यात आली. वैधानिक विकास मंडळाचा हा देशातील पहिलाच प्रयोग असल्याने त्याच्या कामाची दिशा ठरविण्याचे मुलभूत कार्य रथो यांनी केले. तसेच राजभवनातील शिक्षण शाखेत निर्माण झालेला अनुशेष भरून काढला. याच काळात राजभवनात संगणक आले. श्री. रथो यांनी कर्मचा-यांना संगणकाबद्दल ज्ञान प्राप्त करून घेण्यासाठी उत्तेजन दिले.

श्री. विनेश जयरथ हे सन १९९७ ते १९९९ या कालावधीत राज्यपालांचे विशेष सचिव म्हणून काम पाहत होते. एक वर्षानंतर ते राज्यपालांचे सचिव झाले.

श्री. विमलेंद्र शरण यांची सन १९९९ मध्ये राज्यपालांचे

उपसचिव या पदावर नियुक्ती झाली. त्यांनी सन १९९९ ते २००० या अल्प कालावधीत राजभवनात अमुलाग्र बदल घडवून आणला. तो म्हणजे प्रशासनाचा संपूर्ण कार्यभार तेव्हापासून या पदाकडे आला. राजभवनातील सर्व कर्मचारी तसेच अधिकारी वर्गाला संगणकाचे ज्ञान प्राप्त व्हावे याकरीता त्यांनी प्रशिक्षण शिबिरांचे आयोजन केले.

श्री. श्रीकांत देशपांडे हे सन २००० ते २००३ या कालावधीत राज्यपालांचे उपसचिव या पदावर होते. राज्यपालांनी राज्य शासनाला प्रथम निर्देश दिनांक १५ डिसेंबर २००१ रोजी दिले. त्यावेळी श्री देशपांडे उपसचिव होते. त्यांना दुसऱ्यांदा राजभवनात काम करण्याचा बहुमान मिळाला आहे आणि तो सुध्दा राज्यपालांचे सचिव म्हणून.

श्रीमती आश्विनी भिडे या मे २००३ मध्ये राज्यपालांच्या उप सचिव पदावर रुजू झाल्या व सन २००८ मध्ये त्यांची बढती होऊन त्या राज्यपालांच्या सह सचिव झाल्या. त्यांचा कार्यकाल खूप मोठा होता. आपल्या कार्यकाळात प्रशासन तसेच परिवार प्रबंधक कार्यालयाच्या कामकाजातदेखील त्यांनी विशेष लक्ष घातले.

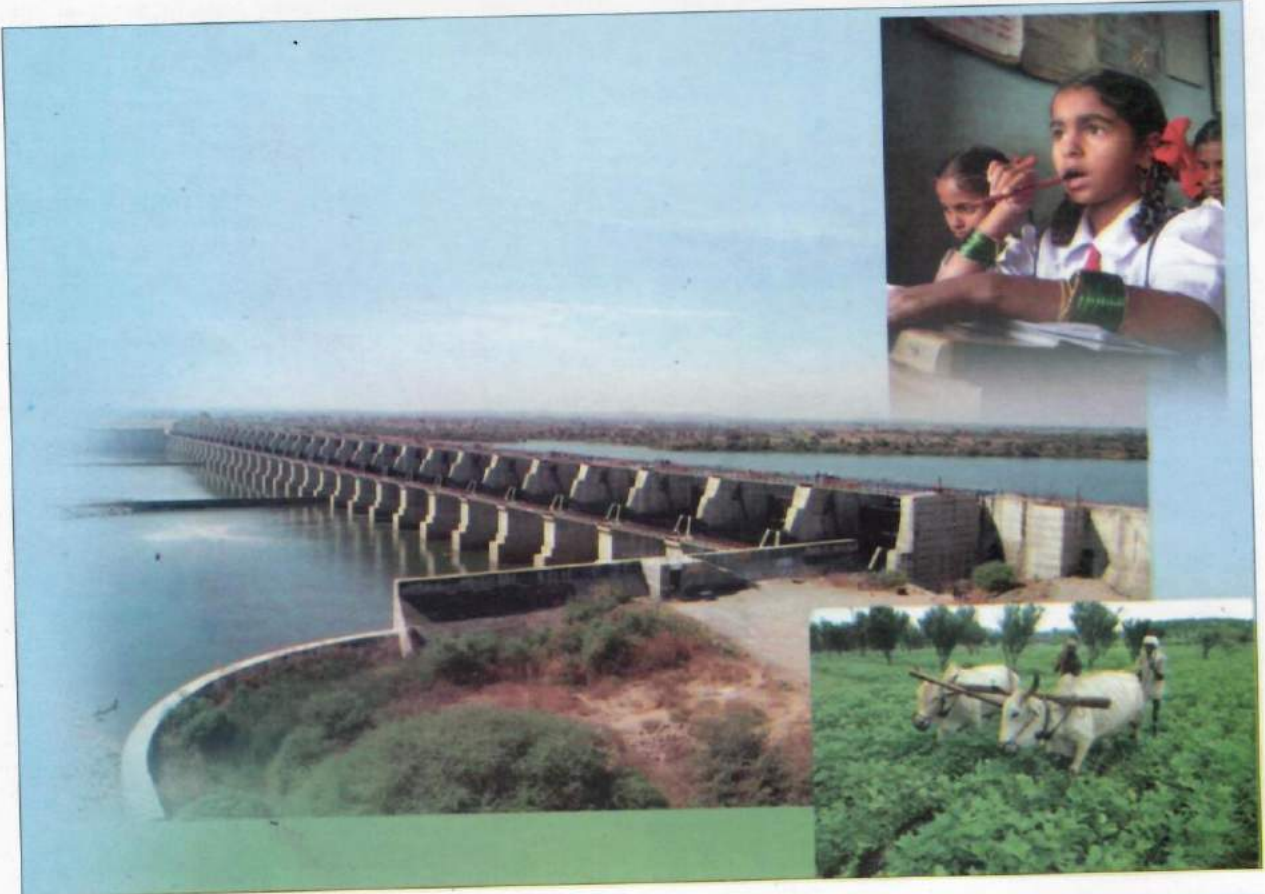
श्री. विकास चन्द्र रस्तोगी जानेवारी २००९ पासून राज्यपालांचे सह सचिव पदावर कार्यरत आहेत. सन २००९

मध्ये राजभवनात वर्ग-३ व वर्ग-४ च्या पदांवर बऱ्याच नियुक्त्या झाल्या, त्यामध्ये त्यांनी संपूर्णतः पारदर्शकता आणली व कामातही सुसूत्रता आणली. आता तर राजभवनात स्टॅन्डर्डायझेशन (ISO ९००१-२००८) आणण्यासाठी त्यांचे प्रयत्न सुरू आहेत व त्या माध्यमातून राजभवनला आंतरराष्ट्रीय दर्जाची संस्था करण्यासाठी ते प्रयत्नरत आहेत.

मला येथे नमूद करण्यास अभिमान वाटतो की, मी या सर्व घटनांचा साक्षीदार आहे. हे सर्व अधिकारी प्रत्येक नस्तीचा अभ्यास व त्याचा निपटारा त्वरित करीत, तसेच त्याबाबत योग्य तो निर्णय घेत. राज्यपालांचे सचिवांनी वैधानिक विकास मंडळ शाखेव्यतिरिक्त संपूर्ण राजभवनाचा कार्यभार सह सचिवांच्या हाती सोपवलेला आहे व तो ते समर्थपणे पार पाडीत आहेत.

यास्तव मला येथे गर्वाने नमूद करावेसे वाटते की, वैधानिक विकास मंडळे राज्यासाठी व वैधानिक विकास मंडळ शाखा ही राजभवनकरीता एक वरदान आहे.

■ ■

अर्चना प्रसाद गायकवाड

स्त्रीमुक्ती चळवळ

-अर्चना प्रसाद गायकवाड

'कन्या झाली म्हणून, नको करू हेळसांड
गोपूबाळाच्या शेजारी, सोनूताईचा पाट मांड
लेकाच्या परीस, लेक ती काय उणी?
हिरा नव्हे हिरकणी, सोनूताई.'

साने गुरूजींनी संग्रहीत केलेले हे एक लोकगीत, पण साध्या शब्दातही कन्येचे महत्त्व पटवून देते. मुलगा आणि मुलगी यात किमान आई-वडिलांनी तरी भेदभाव करू नये, असं हे लोकगीत सांगते. विकासाचा इतका लांब पल्ला गाठूनदेखील आजही आपल्या समाजात लिंगभेद आढळतो. पुरुषप्रधान कुटुंबपद्धतीत कर्तासवरता पुरुष हाच कुटुंबाची जबाबदारी सर्वतोपरी सांभाळणारा आणि त्यामुळे घरातली इतर माणसे विशेषतः स्त्रीया गौण मानल्या जातात. शहरी भागातील स्त्री स्वतंत्र असूनही तिच्या अधिकारांची पायमल्ली केली जाते, तिथे ग्रामीण भागातील स्त्रीच्या अवस्थेची कल्पना न केलेलीच बरी! नोकरी करणारी, कमावणारी बायको हवी परंतु घरातील जबाबदारी वाटून घेण्यास नकार, अशी पुरुषांची भूमिका काहीशी दुटप्पी असल्याचे दिसून येते.

आजही आपल्याकडे मुलगी 'दाखविली' अन् 'पाहिली' जाते. मुलीचं शिक्षण, तिची नोकरी, तिचं स्वीकृत कार्यक्षेत्र या बाबी गौण समजल्या जातात. मुलाचं 'स्थळ' महत्वाचं, थोडं पडतं घ्यायचं ते मुलीनं हा उघडउघड अन्याय आहे. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे आजही आई मुलाला घरच्या कामात हातभार लावण्यास आग्रही नसते.

स्त्रियांना मुक्ती हवी म्हणजे नेमके काय हवे? कोणापासून मुक्ती हवी? आज स्त्रिया सर्वच क्षेत्रात अग्रेसर आहेत. पुरुषांची मक्तेदारी असलेली क्षेत्रेसुद्धा त्यांनी काबीज केली आहेत. कल्पना चावला, सुनिता विल्यम आकाशाला गवसणी घालतात तर किरण बेदीसारखी कर्तृत्ववान पोलीस अधिकारी अड्डल कैद्यामधला माणूस जागा करते आणि कृष्णा पाटील एव्हरेस्ट सर करते.

लाखात एक मदर तेरेसा निर्माण होते व माणसांवर प्रेम करण्याची शिकवण समाजाला देते. हे काही अंशी आशावदी चित्र असले तरी अजूनही बराच मोठा पल्ला गाठायचा आहे. उच्च शिक्षित होऊनही स्त्रियांना मुक्ती हवी आहे ती बुरसटलेल्या रूढी, परंपरांपासून, वाईट नजरांपासून, सासू, नणंद, भावजय, त्यांच्या आया इत्यादी महिलांकडूनच. स्त्री ही पुरुषांइतकीच स्वतंत्र आहे. पुरुषांप्रमाणेच ती स्वतःचा मार्ग निवडू शकते. स्वतंत्र व्यवसाय करू शकते. संसार सांभाळायला ती पुरुषांइतकीच समर्थ आहे, हे समाजाने मान्य करावे अशी तिची इच्छा आहे. हुंडाबळी, कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळवणूक, शिक्षणाचा हक्क नाकारणे हे दुष्ट चक्र कोणीतरी पूर्णपणे तोडून टाकेल अशी तिला या समाजाकडून आशा आहे. मुलगी म्हणून जन्माला येणं हे काही त्या जीवाच्या हाती नाही पण पुढे वंश चालू राहायचा तर मुलगी म्हणजे स्त्री हवीच. जन्म देणाऱ्या मातेचा विसर पडावा अन् मुलगी जन्माला येऊ नये याचा खटाटोप करावा, यापेक्षा स्त्री जातीची मोठी विटंबना कोणती असेल? स्त्रीचा उभा जन्म अनेक बंधनात अडकलेला असतो.

हृदयी पान्हा, नयनी पाणी,
जन्मोजन्मीची कहाणी, स्त्री ही बंदिनी

नोकरी व घर दोन्ही सांभाळणं, मुलांना जन्म देणं, त्यांचा सांभाळ करणं, घरातल्या सर्वांची मर्जी सांभाळणं ही सगळी कामे म्हणजे तारेवरची कसरत. यात भर म्हणून पै-पाहुणे, बाजारहाट, दुखणी-भाणी याही गोष्टी तिच्यावर सोपविल्या जातात. पण तरीही हसतमुखाने ती सर्व सहन करित असते. तिचे हे कष्ट दिसत नाहीत अन् दिसले तरी बऱ्याच वेळा त्याची दखल घेतली जात नाही. आज स्त्रीमुक्ती चळवळीतून स्त्रीची या कोंडमाऱ्यातून सुटका करणे जरूरी आहे. स्त्री म्हणजे केवळ एक उपभोग्य वस्तू हा दृष्टिकोन समाजाने पूर्णपणे बदलून स्वतंत्र व्यक्ती म्हणून तिला स्थान दिलं पाहिजे कारण -

'स्त्री' असतो एक धागा

वातीला उजेड दाखवणारी समईतील जागा,

घर उजळतं तेव्हा, तिचं नसतं भान

विझून गेली अंधारात की

सैरावैरा धावायलाही कमी पडतं रान!

वेतन वेळेवर मिळावे

गेल्या काही महिन्यांपासून सर्व कर्मचाऱ्यांचे वेतन महिन्याच्या ६ तारखेनंतर होत आहे. वास्तविक राजभवन कर्मचाऱ्यांना वेतन पूर्वीपासून आधल्या महिन्याच्या २८ तारखेलाच मिळत असे. त्यावेळी तर संगणक देखिल नव्हते. किमान महिन्याच्या एक तारखेला तरी वेतन मिळावे ही सर्व कनिष्ठ कर्मचाऱ्यांची नम्र विनंती आहे.

अनेक शासकीय कार्यालयांमध्ये कर्मचाऱ्यांची संख्या हजारोहून अधिक असून तेथे वेतन निर्धारित तारखेला मिळते. त्याचप्रमाणे आपल्या कार्यालयातदेखिल वेळेवर वेतन मिळणे सहज शक्य आहे. संबंधित अधिकारी हा प्रश्न गांभिर्यपूर्वक सोडवतील अशी आशा आहे.

- अनेक चतुर्थश्रेणी कर्मचारी

विजेच्या मिटर्सची तपासणी व्हावी

अलिकडे राजभवनच्या कर्मचाऱ्यांना एका समस्येला तोंड द्यावे लागत आहे. ती समस्या म्हणजे विजेचे भरमसाठ बिल. आमच्या घरी विजेचे मासिक बिल ८९०/- रुपये इतके येते. वेतनातील मोठा भाग या विजेचे बिल भरण्यातच संपतो. त्यात भर म्हणजे महागाई. त्यामुळे आम्हा मुलांना नवीन वस्तू पाहिजे असल्या तर पालक 'पुढच्या पगारात घेऊ' असे सांगतात. त्यामुळे इतर गोष्टींसाठी पुढच्या पगाराची वाट पहावी लागते. विजेचे बिल कमी करण्यासाठी काही सुधारणा करता आल्या तर आम्ही त्याचे स्वागतच करू.

- शुभम् शैलेंद्र बेंद्रे

मा. राज्यपालांचा ७८ वा वाढदिवस

दिनांक १५ ऑक्टोबर २०१० रोजी राज्यपाल के. शंकरनारायणन् यांच्या ७८ व्या वाढदिवसानिमित्त राज्यपालांचे सचिव श्रीकांत देशपांडे, सहसचिव विकासचंद्र रस्तोगी, खासगी सचिव उल्हास मुणगेकर यांसह राजभवन, पोलीस विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभागाचे कर्मचारी व अधिकारी यांनी राज्यपालांची भेट घेऊन त्यांचे अभिष्टचिंतन केले.

मा राज्यपालांचे सचिव श्रीकांत देशपांडे राज्यपालांना वाढदिवसाच्या शुभेच्छा देताना

मा राज्यपालांचे सहसचिव विकास चन्द्र रस्तोगी राज्यपालांना वाढदिवसाच्या शुभेच्छा देताना

मा राज्यपालांचे खासगी सचिव उल्हास मुणगेकर राज्यपालांना वाढदिवसाच्या शुभेच्छा देताना

वृक्षारोपण

प्रसिद्ध निरुपणकार महाराष्ट्र भूषण नानासाहेब धर्माधिकारी यांच्या द्वितीय पुण्यस्मरणानिमित्त दिनांक ५ सप्टेंबर रोजी राजभवन येथे एका वृक्षारोपण कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. यावेळी वृक्षारोपण करताना राज्यपालांचे सचिव श्रीकांत देशपांडे व इतर कार्यकर्ते दिसत आहेत.

मॅडम श्रीमती राधा शंकरनारायणन् यांनी पुणे येथील मुक्कामी असताना राजभवन परिसरात वृक्षारोपण केले.

महाराष्ट्र शासनाच्या वन विभागातर्फे राज्यात ४ कोटी झाडे लावण्यात येणार असून वृक्षारोपण मोहिमेचा शुभारंभ राज्यपाल के. शंकरनारायणन् यांच्या हस्ते व वन मंत्री डॉ पतंगराव कदम यांच्या उपस्थितीत नुकताच संपन्न झाला.

राजभवन येथे पल्स-पोलिओ लसीकरण मोहिमेचा शुभारंभ

आदित्य बिल्डा ग्रुपच्या पुढाकाराने दिनांक २० मार्च २०१० रोजी राजभवन येथे पल्स-पोलिओ लसीकरण मोहिमेचा शुभारंभ राज्यपाल के. शंकरनारायणन् यांच्या हस्ते करण्यात आला. राज्यपालांच्या पत्नी राधा शंकरनारायणन्, आदित्य बिल्डा समुहाच्या अध्यक्षा राजश्री बिल्डा व रोटरी इंटरनॅशनलचे निदेशक अशोक महाजन यावेळी उपस्थित होते.

विजय स्पोर्टस् क्लबच्या वतीने राजभवन येथे 'आयएस परिक्षा मार्गदर्शन शिबीर'

राजभवनातील विजय स्पोर्टस् क्लबच्यावतीने रविवार, दिनांक २४ ऑक्टोबर २०१० रोजी भारतीय प्रशासकीय सेवा परिक्षेला बसू इच्छिणाऱ्या युवक व विद्यार्थ्यांसाठी क्लब हाऊस येथे एक मार्गदर्शन शिबीर आयोजित करण्यात आले होते.

राज्यपालांचे सचिव श्रीकांत देशपांडे, सहसचिव विकास चन्द्र रस्तोगी व महाराष्ट्र राज्य प्रशासकीय सेवा प्रशिक्षण संस्थेचे अधीक्षक यशवंत ओव्हाळ यांनी याप्रसंगी उपस्थितांना संबोधित केले.

प्रशासकीय सेवेमध्ये यश मिळविण्यासाठी ध्येय ठरवून त्याचा चिकाटीने पाठपूरावा करण्याची सूचना श्रीकांत देशपांडे यांनी केली. भारतीय प्रशासकीय सेवेचे स्वरूप सध्या कसे आहे व त्यामध्ये यदांच्या वर्षी कोणते बदल होणार आहेत याचे विवेचन विकास चन्द्र रस्तोगी यांनी केले. या शिबीराचा आपल्याला निश्चितच

लाभ होईल, अशी भावना उपस्थित युवकांनी व्यक्त केली.

सन २००७ च्या बॅचला आय. ए. एस्. परिक्षा उत्तीर्ण झालेले संकेत शांताराम भोंडवे यांनी लिहिलेल्या 'आय. ए. एस्. ची पाऊलवाट' या पुस्तकाच्या प्रती यावेळी विद्यार्थ्यांना विनामूल्य वाटण्यात आल्या.

ट्रायडोनिक अँटकोचे मार्केटिंग मॅनेजर सुनिल उल्लाळ यांनी कार्यक्रमाचे संचालन केले. तर कुमार क्लासेसचे संचालक डी. कुमार यांनी राजभवनातील विद्यार्थ्यांना माफक शुल्क आकारून इंग्रजी संभाषण कलेचे शिक्षण देण्याचे आश्वासन दिले.

विजय स्पोर्टस् क्लबच्यावतीने हे शिबीर आयोजित करण्यासाठी सुबोध कोलाबकर, अजय थबे, रोशन फर्नांडिस, प्रशांत सावंत, ज्योतिबा पाटील व मितेश रगडे यांनी प्रयत्न केले.

■ ■

राज्यपालांचे सचिव श्रीकांत देशपांडे दीप प्रज्वलन करताना दिसत असून डावीकडून यशवंत ओव्हाळ व विकास चन्द्र रस्तोगी दिसत आहेत.

शिबीरार्थींना मार्गदर्शन करताना राज्यपालांचे
सचिव श्रीकांत देशपांडे

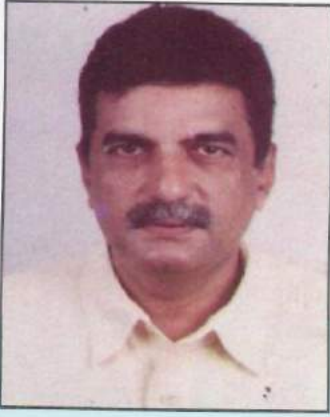

शिबीरास उपस्थित कर्मचारी व
विद्यार्थी वर्ग

शिबीरास उपस्थित युवावर्ग

प्रदीप शेटी

आरोग्य

माझा प्रत्ययकारी हृदयरोग

-प्रदीप शेटी

दिनांक १३ जानेवारी २००५ रोजी माझ्या पन्नासाव्या वाढदिवसाच्या दिवशीच मला हृदयविकाराचा झटका आला. दुस-या दिवशी अँजिओग्राफी केले. माझ्या डावीकडच्या धमनीमध्ये १०० टक्के ब्लॉक निर्माण झाल्याचं त्यातून आढळून आलं. डॉक्टरांनी माझ्या पत्नीला सांगितलं की आताच माझी अँजिओप्लास्टी केली नाही तर माझ्या जीवनाचं काहीही होऊ शकतं. शेवटी तीन दिवस हॉस्पिटलमध्ये राहून चौथ्या दिवशी ३ लाख ९९ हजार आठशे रुपयांच बिल चुकते करून घरी आलो !

थोडं स्वतःबद्दल वैयक्तिक माहिती देतो. मला सिगारेट ओढण्याची किंवा पान खाण्याची कधीही सवय नव्हती व नाही. त्यामुळे आपल्याला हार्ट अटॅक आला या गोष्टीनेच मुळी मला धक्का बसला. रोज नियमितपणे व्यायाम करायचो, सकाळी फिरायला जायचो, चहादेखील घेत नाही व कुठलंही इतर व्यसन नाही. तरीही आपल्याला हे कसं झालं याचं राहून राहून वैषम्य वाटत होतं. त्यानंतर बरेच दिवसपर्यंत आपण डॉक्टर लोकांच्या षड्यंत्राला बळी पडलो असं मला सारखं वाटत होतं.

पत्नीच्या म्हणण्यानुसार मी ब्रम्हकुमारी विश्वविद्यालयाच्या 'त्रिमितीय हृदय सुरक्षा' या विषयावरील कार्यक्रमाला उपस्थित राहण्यासाठी माउंट आबु (राजस्थान) येथे गेलो. आबु येथे जाऊन मी थक्क झालो. इथलं विश्व माझ्या विश्वापासून अगदी निराळं होतं. आपणाला खरं सांगतो, जीवनात इतकी शांती, इतकं समाधान मला यापूर्वी कधीही, कोठेही मिळाले नव्हते.

डॉ. गुप्ता दिल्लीच्या अखिल भारतीय आयुर्विज्ञान संस्थेतील नावाजलेले हृदयरोग तज्ज्ञ होते. १४ वर्षांपासून त्यांनी आपली नोकरी सोडून सेवाकार्याला वाहून घेतलं आहे. त्यांनी आम्हाला सांगितलं की, २५ टक्के हृदयविकार

खाण्यासंबंधीच्या चुकीच्या सवयीमुळे तर ७५ टक्के हृदयविकार ताण-तणावामुळे होतात. यामधे बेचैनी, तणाव, चिंता व राग या कारणांचा समावेश आहे. आपले विचार नकारात्मक असले तर शरीरभर तणावाची संप्रेरके कार्यरत होतात व ते शरीरात रोगप्रसार करतात. त्याउलट आपले विचार आनंदी व सकारात्मक असले तर तंदुरस्ती देणारी रसायने कार्यरत होतात. डॉ. गुप्तांनी आम्हाला सात दिवसांत ताण-तणाव कसा पळवून लावायचा हे शिकवलं. काय खावं, कसं खावं, चालावं कसं, ध्यान कसं करावं, राजयोग पद्धतीने ध्यान कसं करावं हे शिकवलं. या मार्गदर्शनाचा आम्हा सर्व हृदयविकाराच्या रुग्णांना अतिशय फायदा झाला. जे लोक आठवडयापूर्वी कुणाच्या तरी खांद्याला धरून शिबिराला आले होते, ते सर्व जाताना ताठ मानेने स्वतःच्या पायावर चालत घरी परतले. जाताना सर्वांनी एकच संकल्प केला की, राजयोग ध्यानाच्या पद्धतीने हृदयाच्या धमनीतील ब्लॉकेजेस आपण तर दूर करायचं पण इतरांनाही या कामी मदत करायची. एक गोष्ट मी या ठिकाणी आवर्जून नमूद करू इच्छितो की, माउंट आबु येथे अँलोपॅथी उपचार विनामुल्य केले जातात.

आता मी पूर्णपणे बरा झालो असून अधिकाधिक लोकांना हृदयविकारांपासून दूर ठेवण्यासाठी राजयोग ध्यानाच्या मार्गाने वाटचाल करण्यासाठी उद्युक्त करण्याचा संकल्प सोडला आहे. मी केवळ हृदय ठीक करण्यासाठी अबुला गेलो, येताना मात्र जीवन ठीक करून आलो. सर्व बंधु-भगिनींना माझी नम्र विनंती आहे की, आपण स्वतः किंवा आपल्या कुटुंबातील कुणी हृदयविकाराने पिडीत असेल तर मला केंव्हाही संपर्क करा, मी निश्चितच मार्गदर्शन करण्याचा प्रयत्न करीन.

डॉ. आर. ए. चव्हाण

मा. राज्यपालांचे वैद्यकीय अधिकारी

डॉक्टरांचा सल्ला

- डॉ. आर. ए. चव्हाण

हृदयविकार : काय करावे, काय करू नये

हृदयविकार निमित्तित करणा-या गोष्टी :

- (१) आपले वजन नियंत्रित ठेवा
- (२) तेल, तूप, साखरेचे प्रमाण मर्यादित ठेवा
- (३) रक्तदाबाकडे लक्ष द्या
- (४) आहारामधील सोडियमचे (मीठाचे) प्रमाण कमी ठेवा
- (५) सिगारेट ओढणे, प्रतिदिवसाचे सिगारेट ओढण्याचे प्रमाण व कालावधी यावर हृदयविकाराची तीव्रता अवलंबून असते, त्यामुळे धूम्रपान टाळावे
- (६) आरामदायी जगणे टाळावे

हे करा :

- (१) ताजी फळे व पालेभाज्यांचा वापर करा
- (२) कोलेस्ट्रॉलचे प्रमाण कमी करा
- (३) दररोज अर्धा तास व्यायाम तुमच्या हृदयाला विकारांपासून दूर ठेवील
- (४) आपले वजन नियंत्रित ठेवा
- (५) आपला रक्तदाब / मधुमेह नियंत्रित ठेवा
- (६) आपले वजन / साखरेचे प्रमाण / बी.एम.आर. विशेष तज्ज्ञाकडून माहिती करून घेऊन त्याप्रमाणे कार्यवाही करा
- (७) दारू सेवनाचे प्रमाण नियंत्रित ठेवा
- (८) स्मोक फ्री वातावरण आपल्या कार्यालयात ठेवा
- (९) आपल्या कार्यप्रणालीमध्ये जीमचा समावेश करा
- (१०) तणावविरहीत जीवनासाठी आपल्या कामामध्ये नियमित ब्रेक / ऑफीसबाहेर फिरणे / फ्रेश हवा घेणे / एक तासाचे कामानंतर ऑफीसमध्ये थोडे चालावे, जेणेकरून

पाय अवघडणार नाही व रक्तपुरवठा योग्य होईल

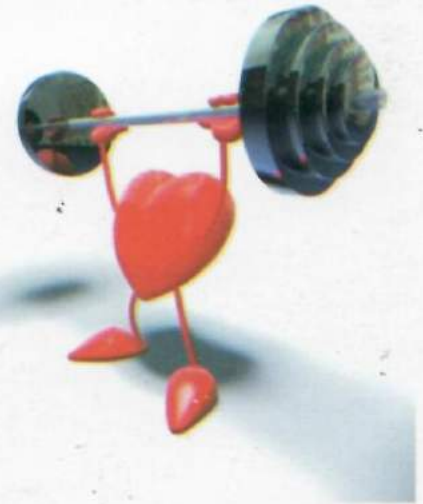
(११) नियमित व ठराविक अंतराने आहार घ्या

(१२) अती क्रोध व रागीटपणा टाळा

प्रतिबंधात्मक उपाय :

- (१) नियमित शारीरिक तपासणी व रक्त चाचण्या करून आजाराची वेळेआधी माहिती मिळवा
- (२) खाण्याच्या स्मार्ट सवयी ठेवा. अतिखाणे / रात्री उशिरा खाणे टाळा
- (३) तेल / साखर / कोलेस्ट्रॉलचे प्रमाण नियंत्रित ठेवा
- (४) नियमित व्यायाम व तणावरहित जीवन जगा
- (५) तंबाखू सेवन व धूम्रपान टाळा / दारू पिणे टाळा
- (६) आपला मधुमेह / रक्तदाब / वजन नियंत्रित ठेवा.

■ ■

सुरेश गौडा

आरोग्याची काळजी ... कळतंय पण वळत नाही !

—सुरेश गौडा

आज समाजात आपण पाहतोय की पस्तीशीच्या आसपास पोहचलेली मंडळी हृदय विकार, मधुमेह व इतर जीवनशैलीशी संबंधित आजारांमुळे त्रस्त आहेत. आपल्या राजभवन परिसरातीलच अनेक सहकारी गेल्या काही वर्षात आपल्याला अकालीच सोडून गेले. प्रकृतीकडे झालेले दुर्लक्ष हेदेखील त्याला कारण असू शकते.

मुंबई राजभवन क्लबच्या वतीने नाना प्रकारच्या क्रीडा सुविधा आपल्याकडे उपलब्ध आहेत, हे जवळ जवळ सर्व लोकांना ज्ञात आहे. अत्याधुनिक (नवीन साधन-सामुग्रीचा समावेश असलेली) 'जिम्नॅशियम' आहे. त्याचप्रमाणे हिरव्यागार झुडुपांच्या सात्रिध्यात समुद्रकिनारी स्वच्छ आणि सुंदर 'स्विमिंग पुल' आहे. 'वॉर्किंग' करिता अफाट जागा आहे. परंतु दुर्दैव असं की, आज या राजभवन परिसरात अंदाजे एक हजार लोकसंख्या असून त्यातील पाच टक्के लोकसुध्दा वरील सुविधांचा उपयोग करुन

घेत नाहीत. मुंबईत इतरत्र स्विमिंगपूलला प्रवेशासाठी भरमसाठ फी मोजावी लागते. आपल्याला सर्व सुविधा परिसरातच नाममात्र शुल्कामध्ये उपलब्ध आहे. गरज आहे ती या सुविधांचा उपयोग करण्याची.

सांगण्याचं तात्पर्य हेच कि, तुम्ही मेहनत करुन धनाने, शिक्षण घेऊन मनाने (बुद्धीने) श्रीमंत व्हाल, परंतु तनाने श्रीमंत व्हायचे झाल्यास वॉर्किंग, स्विमिंग, जिम, योगा यापैकी काहीतरी एक दिवसातून किमान पाउण तास करणे आवश्यक आहे. खास करुन राजभवन परिसरातील तरूण मुलांना सांगावसं वाटतं की, नाक्यावर रोज तीन-चार तास 'टार्इमपास' करण्यापेक्षा त्यांनी स्वतःच्या आरोग्यासाठी वरील सुविधांचा लाभ घेतला पाहिजे. त्यासोबतच आपण सर्वांनी सर्व प्रकारच्या व्यसनांपासून दोन हात दूर राहणे तितकेच आवश्यक आहे.

■ ■

कला व संस्कृती

‘जल्लोष’ च्या आठवणींचा अल्बम्

राजभवन कर्मचारी व त्यांच्या कुटुंबियांनी गुढीपाडव्याच्या दिवशी (मंगळवार, दि. १६ मार्च २०१०) आयोजित केलेल्या ‘जल्लोष’ या सांस्कृतिक कार्यक्रमास मा. राज्यपाल के. शंकरनारायणन् यांनी सपत्नीक येऊन कार्यक्रमाचा आनंद लुटला. या कार्यक्रमाच्या काही आठवणी छायाचित्रांतून देत आहोत.

अश्विनी अमोल चिंदरकर

कलागुणांना प्रोत्साहन देणारे राजभवन

-अश्विनी अमोल चिंदरकर

राजभवनने काही वर्षांपूर्वी श्रमिक विद्यापीठातर्फे महिला व मुलींसाठी विविध प्रकारचे अल्प मुदतीचे कोर्सेस माफक फी आकारून उपलब्ध करून दिले होते. त्यातीलच एक होता —‘संस्कार भारती रांगोळी’. ही रांगोळी पाच बोटानी काढायची असते. मी त्या कोर्समध्ये सहभागी झाले होते. प्रत्यक्ष शिबीर दोन दिवसांचे होते. केवळ दोन दिवसात मी रांगोळीचे प्रशिक्षण घेतले. त्यानंतर रोज एक तास रांगोळी काढण्याचा सराव करू लागले. भरपूर सराव केल्यामुळे मी रांगोळी काढण्यात बऱ्यापैकी प्रवीण झाले.

राजभवनने आयोजित केलेल्या रांगोळी स्पर्धेत मला प्रथम पारितोषिक देखिल मिळाले. आता मी शुभप्रसंगी रांगोळी काढण्यास जाते. त्याचा मला योग्य मोबदलाही मिळतो. दिवाळीपूर्वी रांगोळी शिकविण्याचे प्रशिक्षणही मी देते.

राजभवनमध्ये असल्यामुळेच मला ही कला अवगत करता आली, हे मला नम्रपणे नमूद करावेसे वाटते. आज ही कला मला अर्थार्जनासह मानसिक आनंद देत आहे.

तसेच ही कला चिरकाल टिकणारी आहे.

राजभवनमधून शिकलेल्या या कलेमुळेच माझ्या प्रतिभेला झळाळी प्राप्त झाली आहे. त्यासाठी मी राजभवन कार्यालयाची कायमची ऋणी राहीन व राजभवन परिसर माझ्या कायमचा स्मरणात राहील. रांगोळी प्रशिक्षणामध्ये इतर अल्पमुदतीचे उपक्रम राजभवनने विशेषतः महिलावर्गासाठी नियमितपणे राबवावेत, असे मला येथे सुचवावेसे वाटते.

Ruchika Raju Vanarse
(Std. XII)

Mumbai is a dreamland. In this land, we have a dream world called 'Raj Bhavan.' Raj Bhavan has one of the most beautiful heritage buildings in the city. The Mumbai Raj Bhavan is known as the 'Queen' among the Raj Bhavans in India. It is situated on 50 acres of land, surrounded by sea from three sides, huge forest, a sandy beach and several lawns. The most significant fact about Mumbai Raj Bhavan is that these buildings breathe a century and a half of history and heritage.

Earlier, this land was a mountain full of trees. The English arrived here as the men of trade. They built what was then known as the Government House. After we got freedom, the Government House was renamed as 'Raj Bhavan.' The Banquet Hall is now called as 'Jal Vihar.' The Darbar Hall is now known as 'Jal Sabhagraha.' An ancient temple is situated in Raj Bhavan. Three Goddess are placed there in this temple. The Goddess was found in the sea. As it was found in the sea, the Goddess was known as 'Sagar Mata'. In the month of July, we have an assigned day on which the Annual Yatra of the Goddess is held. On this day, many devotees come here to worship Sagar Mata.

The Raj Bhavan forest has many varieties of trees, medicinal plants, etc. We have a good number of peacocks, snakes, squirrels, parrots, dogs and mongoose. Our Raj Bhavan has a precious collection of beautiful carpets, paintings, exquisitely carved doors and elegant French style chairs and sofas with intricate portraits on them.

Until a few years ago, there was a school in Raj Bhavan, where my father and uncles studied. The school has since been shifted elsewhere. In its

My Raj Bhavan

- Ruchika Raju Vanarse

place, we now have a beautiful club. We have facilities like carrom, table tennis, pool, chess, etc. in the Club. Then we have dance classes going on all through the year at the Club. We also have a Community Hall, where marriages, birthdays and such social functions are held. We do also have a swimming pool, library, gymnasium, etc. Former Governor Shri Mohammad Fazal was instrumental in creating the Club.

I remember, Mohammad Fazal Sir had organized a Holi celebration on the beach. It was an unforgettable experience to play holy with the Governor. The Governor had also taken all of us, the family members of the staff to have the darshan of Lalbaugcha Raja. We can never forget Fazal Sir for whatever he did for us.

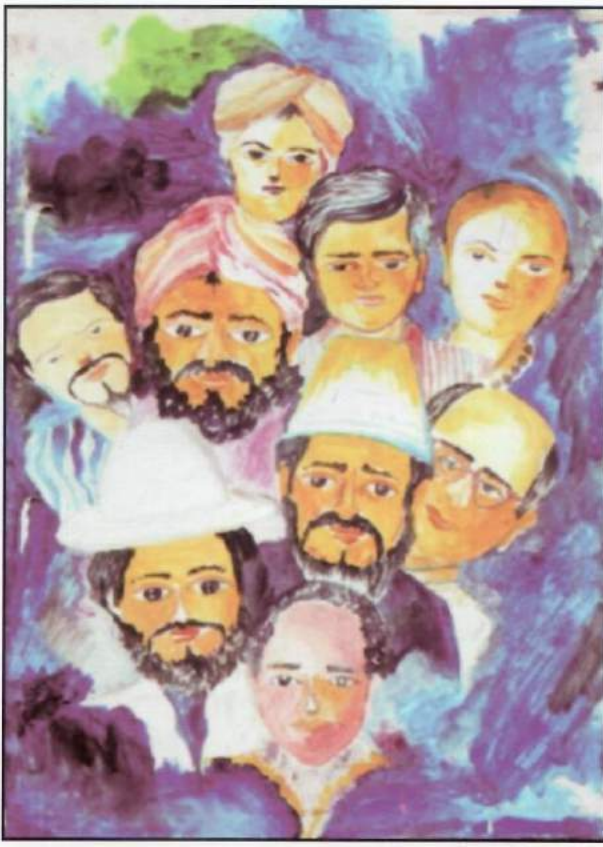
Recently our present Governor Sankaranarayanan and Prof (Smt) Radha Sankaranarayanan visited our society on the occasion of Ganesh festival. We were glad to see them here. It was a great pleasure to meet them in person. Thank you Sir. It was an unforgettable moment for us.

My great grandfather had served the previous Governors as a tailor. It has been a marked change from our great grandfather's time to the present day.

I wish to thank Raj Bhavan for providing us such privileged ambience. It is awesome to be a part of Raj Bhavan.

विविधतेमध्ये एकता

शुभम् शैलेंद्र बेंद्रे

भेट अवश्य देतात. सध्या राजभवनमध्ये जवळ-जवळ २०० कर्मचारी कार्यरत आहेत.

भूतपूर्व राज्यपाल मोहम्मद फजल यांनी राजभवनकरिता खूप काही केले. खऱ्या अर्थाने राजभवनच्या प्रगतीसाठी त्यांचा मोठा हात आहे. त्यांनी आम्हा मुलांसाठी अनेक सोयी-सुविधा निर्माण केल्या. टेनिस कोर्ट, स्विमिंग पूल, कॅरम, बुद्धीबळ, टेबलटेनिस, व्यायामशाळा या सुविधा तयार करविल्या. मुलांसाठी ग्रंथालय बांधले. त्यांनी अल्पशा काळातच राजभवनचे रुप बदलून टाकले. त्यांच्यानंतर नियुक्त झालेल्या राज्यपालांनी त्या कार्यात खंड पडू न देता ते चालू ठेवले आहे.

राजभवनमध्ये मुलांसाठी विविध कार्यक्रम राबवले जातात: मुलांसाठी दिवाळी, उन्हाळा, नाताळ सुट्ट्यांमध्ये स्पर्धा ठेवल्या जातात. विजेते जाहीर केले जातात. या उपक्रमांमुळे मुलांची प्रगती होतेच, त्याबरोबरच त्यांच्यामध्ये स्पर्धेची भावना जागृत होते. या गोष्टी त्यांच्या आयुष्यात नक्कीच उपयोगी पडतात.

राजभवनमध्ये 'विविधतेमध्ये एकता' दिसून येते. वेगवेगळ्या धर्म, पंथाचे लोक इथे गुण्या-गोविंदाने राहतात. राजभवनमध्ये सर्व प्रकारचे सण साजरे केले जातात. ईद, नवरात्र, गणेशोत्सव, नाताळ, गुढीपाडवा इ. सण साजरे करण्यासाठी सर्व एकजूट होतात. मदतीसाठी पुढे येतात. सुखदुःखामध्ये लोक एकमेकांना साथ देतात. राजभवनमध्ये भेदभाव होत नाही. सर्वजण समान मानले जातात राजभवन एक परिवाराप्रमाणे आहे.

आपण प्रत्येकाने राजभवनची शान व मान राखण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

राजभवन हे महाराष्ट्राचे माननीय राज्यपाल यांचे कार्यालय व निवासस्थान. राजभवनला निसर्गाकडून सुंदरतेची दैवी देणगी लाभली आहे. राजभवन मुंबई शहराच्या मधोमध असूनदेखिल या परिसराला मुंबईपासून वेगळे असे वैशिष्ट्य लाभले आहे. राजभवनला तिन्ही बाजूने अरबी समुद्राने वेढले आहे. राजभवनमध्ये एक छोटा सुंदर समुद्रकिनारा आहे. येथे एक छोटे जंगलदेखिल आहे. मात्र त्याचे जतन होणे आवश्यक आहे.

राजभवन मुंबईच्या दक्षिण दिशेला वसलेले आहे. राजभवनमध्ये आपल्याला वेगवेगळे पशू-पक्षी, मोर, लांडोर, साप, मुंगूस व इतर पक्षी बघायला मिळतात. पावसाळ्यात हा सर्व परिसर हिरवळीने नटून जातो. ते सौंदर्य पाहून मन प्रसन्न होते. त्यातच हिरवळीवर मोर पिसारा फुलवून नृत्य करतानाचे दृश्य फारच विलोभनीय दिसते. राजभवनमध्ये राहणारे आम्ही सारेच भाग्यवान आहोत.

येथे साकळाई देवीचे एक सुंदर मंदिर आहे. असे म्हणतात की, ही देवी समुद्रातून प्राप्त झाली. त्यानंतर तिची स्थापना मंदिरात झाली. येथे सर्व प्रकारची झाडे, फुले इ. मिळतात. राजभवनमध्ये ब्रिटीशकालीन वस्तू अजूनही पहायला मिळतात. राजभवनमध्ये अतिमहत्त्वाचे अतिथी यांचेदेखिल निवासस्थान आहे. मुंबई दौऱ्याला आल्यावर ते राजभवनला

लहानपणीचं राजभवन

कसं होतं राजभवन कसं होतं राजभवन
शीर्षकच असे की स्वतःच एक प्रश्न मोठे,
आमच्या, यांच्या आणि तुमच्या मनात आहे का हो जुन्या राजभवनचा ठसा
हा प्रश्न सोडवताना अजून खूप प्रश्नांचा थर उभा राहतो,
आणि जुन्या आठवणींचा पट येताच डोळयासमोर एक वेगळंचं राजभवन उभं राहतं ॥१॥
होतो जेव्हा मी शालेय जीवनात, ती शाळाच संस्कारीत होती
पण होती ती शाळा ज्या मातीवर, ती भूमी राजभवनची होती
शिक्षकांची ती प्रेमळ शिक्षा आजही मनात येते
पण पाहतो जेव्हा क्लबकडे, मनाला आठवण त्या शाळेची येते ॥२॥
वटपौर्णिमेचे जुने दिवस ते, आम्ही कधीच विसरणार नाही
आठवणी मनात अजून आमच्या, पण वटझाड ते आज नाही ॥३॥
शंकराचे ते मंदिर आम्ही कसे विसरू शकतो
कारण कळस त्याच्या माथ्यावरचा जणू अभिषेक करत होता
चहुबाजूंनी ही पाहता ते दृश्य आमचं मन भरत नव्हतं
आरतीसाठी त्याच्या आम्ही अभ्यास सोडून पळत होतो
बदलली त्यांनी जागा आपुली पण आमच्या आठवणी बदलल्या नाहीत
बदलली त्यांनी रचना तिथली पण आमचे स्मरण बदलले नाही
नवीन बिल्डींगची रचना आज त्याच जागेवर आहे
पण पाहता हृदयी त्या जागेला ते मनमंदिर अजून तसेच आहे ॥४॥
सेवासदनच्या आठवणी त्या आज तुमच्याही मनांत आहेत
होत्याच त्या आठवणी रस भरलेल्या, जणू आमच्या मनी अमर आहेत
कधी सुख तर कधी दुःख होते तेथे पाहिले
हात धरुनि एकमेकांचे ते दिवस एकत्र वाहिले
सणांची ती सुरुवात तिथली एक वेगळीच सकाळ होती
गणेशाच्या त्या स्वागतापासून त्यांची मिरवणुकही आगळी होती
नवरात्रीचे ते दिवस तिथले मनी आजही चळवळ करतात
नउ दिवसांची ती पूजा आणि ते बाल खेळ आठवतात
दस-याचा तो दिवस मावळता सोनं घेऊन फिरत होतो
दिसता दार उघडे कोणाचे आम्ही त्यांचा आशीर्वाद घेत होतो
दिवाळीच्या त्या दिव्यांचे रंग जणू तिला वेगळंचं सजवत होते
आकाशातलेही तारे तिला पाहून जणू स्वतःला लपवत होते
नवीन वर्षांची सुरुवातही आमची मोठयांच्या आशिर्वादाने व्हायची
आज आहे जिथे नवीन टॉवर तिथे आमची सेवासदन चाळ असायची ॥५॥
आज बदलली जरी वास्तु स्थिती राजभवनची,
तरी राजभवन बदलणार नाही
जरी बदलली पिढी राजभवनची,
तरी राजभवनच्याप्रती आमचे प्रेम बदलणार नाही ॥६॥

-विनायक वसंत बाणे

राजभवनच्या हेलिपॅडवरील महाराष्ट्र शासनाचे
हेलिकॉप्टरचे उभती चिंदरकरने काढलेले चित्र

शनिवार दि. २६ ऑक्टोबर २०१० रोजी दै. प्रहार या मराठी वृत्तपत्रात राजभवनातील साकळी देवी विषयी आलेला लेख येथे देत आहोत

PRAHAR

16 OCT 2010

राजभवनातली साकळी देवी

महाराष्ट्राच्या अनेक ठिकाणी अर्द्धशक्तीचे वास्तव्य आहे. तिची अनेक ठिकाणी प्रसिद्ध आहेत. पण राज्याचे प्रथम नागरिक जिथे राहतात त्या राजभवनच्या आवारात कोळ्यांनी वसवलेल्या एका देवीचे वास्तव्य आहे, हे खूप कमी जणांना माहीत आहे. समुद्रात सापडलेल्या देवीची मुघले सत्तेला वर्षांपूर्वी कोळ्यांनी इथे प्रतिष्ठापना केली. तेव्हापासून दरवर्षी गुरुपौर्णिमेनंतरच्या वंशजवारी इथे जत्रा भरते.

इतिहासकार सरदारिच गोरखकर यांनी लिहिलेल्या 'हिस्ट्री ऑफ राजभवन इन महाराष्ट्र' या पुस्तकात राजभवनमधल्या या देवीचा उल्लेख आहे. इथल्या रहिवासी आणि कर्मचाऱ्यांनी तिचे साकळी देवी असे नाव ठेवले आहे. काळकेश्वर येथे श्रीगुंडी या देवीचे देऊळ होते. तिथून ती मूर्ती नारीसी झाली आणि नंतर समुद्रात ही मूर्ती सापडली.

त्यामुळे श्रीगुंडीच्या अठराव्याशतकात कोळ्यांनी राजभवनच्या आवारातील एका खांद्यात तिचे देऊळ बनवले आणि तिची स्थापना केली. तिला दगडांची देवी असेही म्हणतात. पूर्वी कोळी समाज या देवीच्या दर्शनासाठी येथे येत असे. आता मात्र राज्यपालांचे निवासस्थान असल्याने आणि सुरक्षिततेच्या कारणास्तव येथे येण्यास बंदी घालण्यात आली आहे.

जुलै महिन्यात होणाऱ्या जत्रेच्या एकाच दिवशी देवीच्या दर्शनाला येण्यास प्रत्येक भाविकाला पुरेसे तरासणी करून प्रवेश दिला जातो. दरवर्षी किमान २० हजार लोक या देवळात दर्शनासाठी येतात. २००५ साली मुंबईत झालेल्या महाप्रलयामुळे दिवशीच भाग्ये २६ जुलै रोजीच येथे जत्रा भरली होती. दर्शनाला आलेले लोक अडकून पडले पण दर्शन कुणीही घेऊनले नव्हते.

- कोमल कुंभार

॥ प्रसन्नवदने प्रसन्न होसी निजदासा
क्लेशापासूनी सोडी तोडी भवपाशा ॥

समस्त राजभवनवासियांचे आराध्य दैवत असलेली श्री साकळी देवी

डोंगराच्या कुशीत वसलेले राजभवनातील साकळी देवीचे मंदिर

राजभवन येथील सार्वजनिक उत्सव

राजभवनातील विजय स्पोर्ट्स क्लबतर्फे यंदा गणेशोत्सव व नवरात्रोत्सव मोठ्या उत्साहाने साजरा करण्यात आला. गणेशोत्सवामध्ये राज्यपाल महामहिम के. शंकरनारायणन् व मॅडम श्रीमती राधा शंकरनारायणन् यांनी मंडळाला भेट देउन श्रीचे दर्शन घेतले.

गणेशोत्सव व नवरात्रोत्सव उत्सव यशस्वी करण्यासाठी क्लबचे पदाधिकारी रोशन फर्नांडिस, प्रथमेश मोरे, महेश बगाडे, राजन जगताप, अक्षय बारथे, तुषार बारथे, मितेश रगडे, मनोज म्हसकर, खुशीद अली यांसह अनेक कार्यकर्त्यांनी परिश्रम घेतले.

श्रीचे दर्शन घेताना राज्यपाल के. शंकरनारायणन् व मॅडम श्रीमती राधा शंकरनारायणन्

विजय स्पोर्ट्स क्लबतर्फे नवरात्रोत्सवात ठेवण्यात आलेल्या देवीची सुबक मुर्ती

राजभवन नवरात्रोत्सव मंडळाची सुवर्ण महोत्सवी वाटचाल

राजभवन नवरात्रोत्सव मंडळाचे यंदाचे ४९ वे वर्ष होते व मंडळाची सुवर्णमहोत्सवी वर्षाकडे वाटचाल सुरू झाली आहे. यंदा मंडळाचे अध्यक्ष दिवानसिंग पाटील यांच्या अध्यक्षतेखाली दांडीया रास, मुलांच्या विविध क्रिडा स्पर्धा, वेशभूषा, महिलांचे हळदीकुंकू व भक्तांसाठी भंडारा इत्यादी कार्यक्रम राबविण्यात आले. कार्यक्रमांच्या यशस्वीतेसाठी शैलेश बेंद्रे, जसिन्टो कोएल्हो, राजू सपकाळ, मनिष बुधकर, सैय्यद अल्लाफ, आरिफ खान, किर्ती वनारसे तसेच परिसरातील अनेक बंधू-भगिनींनी विशेष प्रयत्न केले.

छाया : जयवंत पाटील

यंदाच्या नवरात्रोत्सवामध्ये राजभवन नवरात्रोत्सव मंडळातर्फे बसविण्यात आलेल्या देवीच्या मुर्तीचे छायाचित्र.

धावलो आम्ही गुरांत
थोर आणि निष्ठुरांत ।
त्या तिथे रणमंगणात
आम्हीच मागे राहिलो ॥

कंठ दाबुनि पळाले
फोडला तरीही टाहो ।
जिंकले जरी ते रण
आम्हीच मागे राहिलो ॥

आपल्या नशेत साले
प्यायले यशाचे प्याले ।
जे हवे ते मिळाले
आम्हीच मागे राहिलो ॥

आमचे नशीब ते
राहिले पलिकडे ।
त्यांत सर्व खेकडे
पाहिले आम्ही ॥

मागणे आहे त्यास
दयावंत ईश्वरास ।
रवी होउ दे आम्हांस ॥

- संदेश किसन गोळे

२६/११ नुरले सौभाग्याचे लेणे

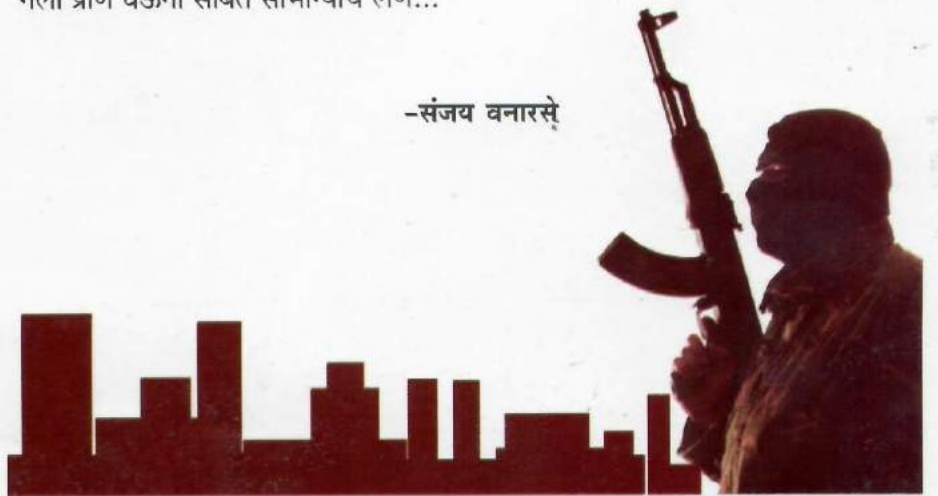
उगवले नारायण दिले अर्ध्ये चिंतन
आज हसले मन, सौभाग्याने ठेवली शेवटची आठवण...

प्रातःकालची पूजा आटोपली
पतीराजासंगे सकाळ हसत गेली
लवकर घरी यावे, लाडे लाडे बोलली
अचानक उजवी पापणी फडफडू लागली
धडधड करू लागले मन...

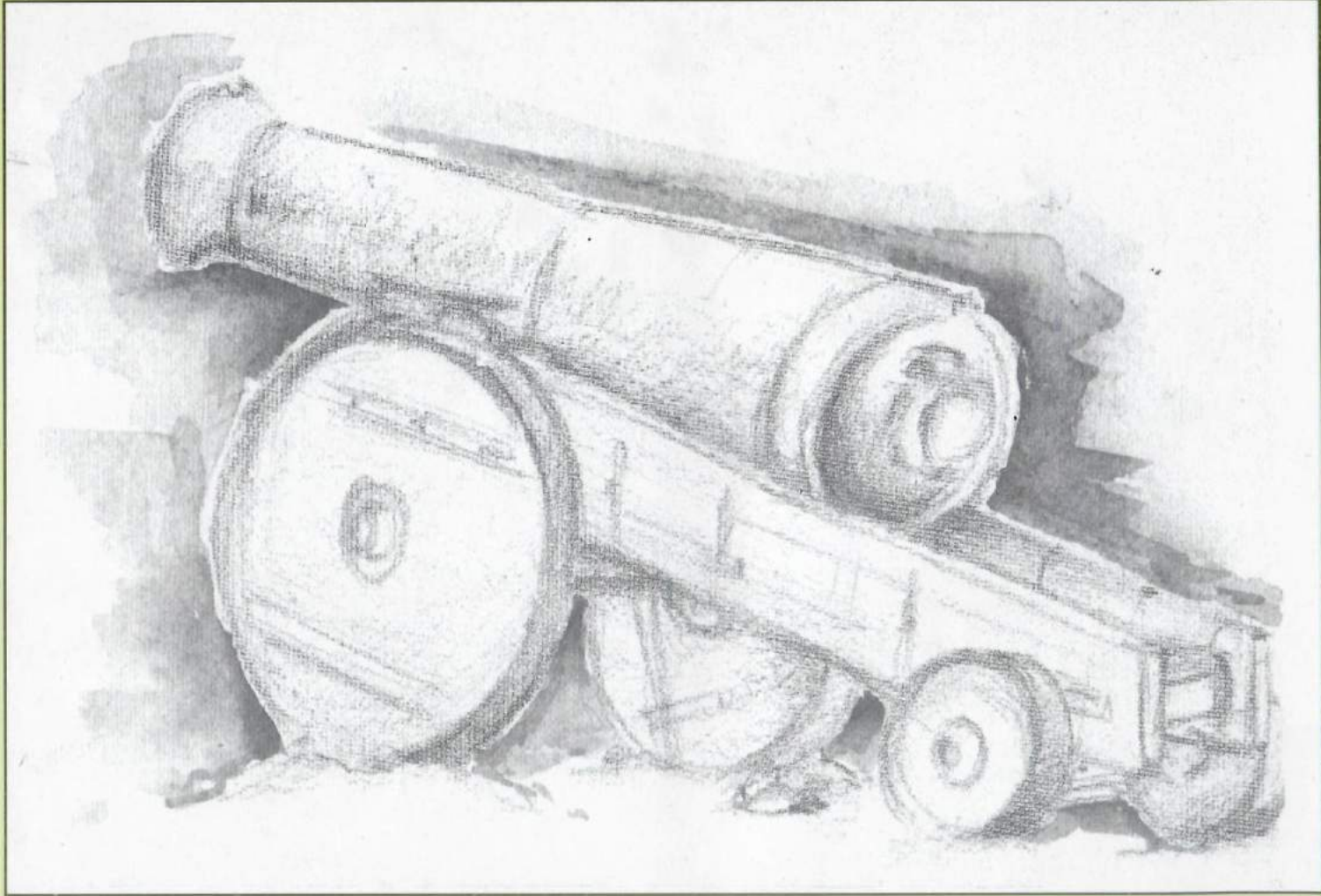
आनंदी हसत मुखाने सदा सुखाने
गोड होते तिचे लाजणे
आठवू लागलो विवाह सोहळ्याचे उखाणे
मन भरून आले का दुःखाने...

सूर्य, चंद्र, तारे गगनाआड लपले
शत्रूने युध्द पुकारले
तिन्ही सांजचा दिवा विझता अपशकून घडले
रात्र वऱ्याच्या गोळीने रक्तबंबाळ झाले
गेला प्राण घेऊनी सोबत सौभाग्याचं लेणं...

-संजय बनारस

**राजभवनमधील ऐतिहासिक तोफेचे उग्राती चिंदरकरने
रेखाटलेले चित्र**

राजभवन पोलीसांच्या सूचना

सुरक्षेच्या कारणास्तव राजभवन परिसरात राहणाऱ्या कर्मचारी, अधिकारी तसेच त्यांच्या कुटुंबियांनी खालील सूचनांचे काटेकोर पालन करून पोलीसांना सहकार्य करावे, ही विनंती.

- १) नेहमी राजभवनात प्रवेश करताना प्रवेशपत्र सोबत बाळगावे व गळ्यात घालून ठेवावे.
- २) पासची मागणी केल्यास पोलीसांना दाखवावी व हुज्जत घालू नये.
- ३) वाहने ठराविक जागीच शिस्तीने लावावीत.
- ४) राजभवन परिसरात हॉर्न वाजवू नये.
- ५) आपणांस अभ्यागत भेटायला येणार असतील तर त्याची पूर्वसूचना पोलीसांना द्यावी तसेच अभ्यागताच्या पासावर आपली स्वाक्षरी करून परत जाताना पास पोलीसांना सुपूर्द करण्यास सांगावे.

राजभवन कर्मचाऱ्यांसाठी निर्माण करण्यात येत असलेल्या पहिल्या बहुमजली इमारतीचे काम पूर्णत्वाला पोहचत असून नोव्हेंबर अखेर कर्मचाऱ्यांना गृहप्रवेश करता येईल, यादृष्टीने काम सुरु आहे.

(छायाचित्र सौजन्य : बिपीन कोकाटे, मिड डे)